

2009-2017 YILLARI ARASINDA ABD’NİN SURIYE KRİZİNE İNSANİ MÜDAHALE BAĞLAMINDA BAKIŞI: İNGİLİZ OKULU PERSPEKTİFİ¹

Serdar ÇUKUR²

Özet: Bu çalışmanın temel amacı, 2009-2017 yılları arasında İngiliz Okulu perspektifinden insani müdahale bağlamında ABD’nin Suriye politikasını sorgulamaktır. Bu çalışmanın temel savına göre, 2011-2017 yılları arasında, ABD, Suriye’de yaşanan insani krize müdahale etmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında ulusal ve uluslararası literatürdeki eserlerden faydalanılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan bazı sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür. Birincisi, insani müdahaleye dair birçok tanımın olduğu görülmüştür. Ayrıca insani müdahalenin yaklaşık 300 yıllık bir tarihi vardır. İkincisi, İngiliz Okulu ekolü, 1960’lı yıllardan sonra ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bu süreçte Okul’un muhtevasında birbirleriyle bağlantılı devlet, uluslararası toplum, güvenlik ve müdahale gibi terimlerin olduğu görülmüştür. Sonuncusu, 2009-2017 yılları arasında, ABD, Suriye krizine müdahale edilmesine yönelik bir politika izlemiştir. Tüm bunların yanı sıra, bu çalışma üç bölüm üzerinden kurgulanmıştır. Birinci bölümde, insani müdahale hakkında bazı değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, İngiliz Okulu hakkında tarihinden temsilcilerine ve temel varsayımlarına, bazı temel kavramlarından insani müdahaleye bakışına kadar çeşitli bilgilere yer verilecektir. Sonuncu bölümde ise, ilk olarak, Suriye’nin kısa tarihi üzerinde durulacaktır. Ardından ise, ABD-Suriye ilişkilerinin kısa tarihine ve 2009-2017 yılları arasında ABD’nin Suriye politikasına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İnsani Müdahale, İngiliz Okulu, Suriye Krizi, ABD.*

Article Category: International Relations

Date of Submission: 18.07.2024

Date of Acceptance: 02.09.2024

---

¹ Bu çalışma, 2019’da Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans programı sırasında hazırlanan ve kabul edilen “İngiliz Okulu Perspektifinden Suriye İç Savaşı’nda İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Tartışmaları” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler bölümü.

Email: serdarcukur5@gmail.com.

ORCID: 0000-0003-1394-0934.

**THE U.S. VIEW OF THE SYRIAN CRISIS IN THE CONTEXT OF
HUMANITARIAN INTERVENTION BETWEEN 2009-2017: ENGLISH SCHOOL
PERSPECTIVE**

Abstract: The main purpose of this study is to question the United States (U.S.) policy towards Syria between 2009-2017 in the context of humanitarian intervention from the perspective of the English School. The main argument of this study is that the U.S. tried to intervene in the humanitarian crisis in Syria between 2011-2017. In the preparation of this study, works in national and international literature were utilized. Some of the conclusions reached in this study can be listed as follows. Firstly, it has been observed that there are many definitions of humanitarian intervention. In addition, humanitarian intervention has a history of approximately 300 years. Secondly, the English School emerged and developed after the 1960s. In this process, it has been observed that the content of the School includes interrelated terms such as state, international community, security, and intervention. Lastly, between 2009 and 2017, the U.S. pursued an intervention policy in the Syrian crisis. In addition to all these, this study is structured in three sections. In the first part, some evaluations of humanitarian intervention will be emphasized. In the second part, various information about the English School, from its history to its representatives and basic assumptions as well as some of its basic concepts to its view on humanitarian intervention, will be given. In the last section, the short history of Syria will be emphasized. Then, a brief history of U.S.-Syria relations and U.S. policy towards Syria between 2009 and 2017 will be discussed.

Keywords: *Humanitarian Intervention, English School, Syrian Crisis, United States.*

Giriş

Bu çalışma, 2009-2017 yılları arasında, Barack Obama'nın Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanlığı döneminde, Washington'ın 2011-2017 döneminde Suriye'de yaşanan insani krize yönelik olarak nasıl bir politika izlediği hususunu İngiliz Okulu perspektifinden analiz etme amacıyla yazılmıştır. Bu bağlamda, çalışma, dört temel savı ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi, tarihsel kökleri çok derin olmamasına rağmen, insani müdahalenin çok farklı yorumlarının olduğu görülmüştür. İkincisi, İngiliz Okulu'nun ortaya çıkması ve gelişmesi daha çok son 60 yılda olmuştur. Bu dönemde, Okul'un devlet, uluslararası toplum, güvenlik ve müdahale gibi birbirine yakın veya bağlantılı terimlerle alakalı vurguların ele alındığı görülmüştür. Üçüncüsü, 2011'den başlayarak Suriye'de yaşanan insani felaket, bölgede derin izler bırakmıştır. Sonuncusu ise, 1945'ten sonra ABD ile Suriye arasında gelişen ilişkiler genel itibariyle 2011'e kadar sorunlu bir şekilde devam etmiştir. 2011 sonrasında da ABD'nin Suriye'de yaşanan insani fekatlerin sona erdirilmesi açısından bölgeye yaklaşımı İngiliz Okulu bünyesindeki Dayanımcıların görüşlerine yakın bir görüşsel ve eylemsel çizgide gelişmiştir.

Bu çalışmada, 2009-2017 yılları arasında ABD'nin Suriye krizine insani müdahale yaklaşımı temelinde nasıl bir politika izlediği tartışılacaktır. Bu tartışmanın özünde, ABD'nin Suriye ile olan ilişkilerinin geçmişten günümüze kadar bazı faktörler temelinde sorunlu olması yatmaktadır. Öte yandan, 2011 sonrasında ABD'nin ulusal çıkarları bağlamında Suriye'de yaşanan insani krizi politik bir manevra alanı olarak kullandığı görülmüştür.

Tüm bunlar temelinde, çalışma, üç bölüm üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölümde, insani müdahale hakkında bazı değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, İngiliz Okulu hakkında tarihinden temsilcilerine ve temel varsayımlarına, bazı temel kavramlarından insani müdahaleye bakışına kadar çeşitli bilgilere yer verilecektir. Sonuncu bölümde ise, ilk olarak, Suriye'nin kısa tarihi üzerinde durulacaktır. Ardından ise, ABD-Suriye ilişkilerinin kısa tarihine ve 2009-2017 yılları arasında ABD'nin Suriye politikasına değinilecektir.

1. İnsani Müdahale Hakkında Bazı Bilgiler

İnsani müdahale kavramının tanımlanmasında birçok tanım yapıldığı görülmüştür. Birincisi, Naim Demirel'e göre, insani müdahale, *"bir ülkedeki ağır insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmak için sivil halkı korumak amacıyla, diğer devlet ya da devletlerce ya da uluslararası örgütlerce kuvvet kullanılması ya da kuvvet kullanma tehdidi yapılması suretiyle yapılan"*

müdahaledir”.³ Diğeri, Gökhan Çapar’a göre, “*insani müdahale, insani nedenlerle, bir diktatörü, devirmek, büyük çapta insan hakları ihlallerine son vermek veya dış topraklardaki vatandaşlarını korumak için askeri müdahale de dahil olmak üzere herhangi bir müdahale türünü içeren bir anlam taşımaktadır*”.⁴ Üçüncüsü, insani müdahale, “*ciddi boyutlara ulaşan insani acıları durdurmak amacıyla bir ya da daha çok dış devletin, başka bir devletin işlerine askeri müdahalede ya da tehdidinde bulunmasıdır*”.⁵ Sonuncusu ise, Sercan Reçber’e göre, insani müdahale, “*bir devlet, devletler grubu veya uluslararası organizasyon tarafından; kendi uyrukluğu dışındaki kişilerin temel insan haklarına yönelik yoğun, kapsamlı, sistematik ihlallerin ve kitlesel ölümlerin önlenmesi, durdurulması ve sonlandırılması amacıyla herhangi bir devletten izin alınmaksızın bu tür eylemlerden sorumlu devlet ya da devletlerce yönelik silahlı kuvvet kullanılmasıdır*.”⁶

İnsani müdahalenin izah edilmesinde farklı tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu tanımların özünde ise terimin muhtevasında gizlediği tarihin etkisi olduğu belirtmek mümkündür. Avrupa’nın egemen devletleri, egemenliğindeki bölgelerde etkinliklerini hissettirmek mânâsında diplomasiyi bir araç olarak kullanmışlardır. Öyle ki, bu devletlerin egemenlikleri dışındaki bölgelerde dinsel azınlığın korunması nazarında diplomasi içerisinde insani müdahaleyi bir araç olarak kullandıkları görülmüştür.⁷ Bu açıklama, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nın hükümleri, 1792 Yaş Antlaşması, 1856’da Fransa ve İngiltere gibi devletlerin İki Sicilya Krallığı müdahalesi, 1866’daki Girit müdahalesi ve 1877’deki Bulgaristan müdahalesi gibi çeşitli müdahale örnekleri üzerinden desteklenebilir.⁸ Bu örnekler üzerinden, insani müdahalenin, geleneksel olarak, devletler tarafından bir teamül şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

Ancak bu durum, ABD ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin de içerisinde bulunduğu birçok devletin 1945’te Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması’nı imzalamaları neticesinde sona ermiştir. BM Antlaşması’nın maddeleri incelendiğinde, devletlerin kuvvet kullanmasını yasaklayan ifadelere yer verilmiş olmasına rağmen, insani müdahale gibi tartışmalar Soğuk Savaş döneminde de sürmüştür. Bu dönemde, insani müdahale özelindeki tartışmalarda

³ Naim Demirel (2013), “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 1, s. 153.

⁴ Gökhan Çapar (2006), “NATO’nun Kosova’ya Müdahalesinin Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması Açısından Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, Türkiye, s. 79.

⁵ William A. Boettcher (2004), “Military Intervention Decisions Regarding Humanitarian Crises: Framing Induced Rick Behavior”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 48, Sayı: 3, s. 332.

⁶ Sercan Reçber (2016), *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 67.

⁷ A.g.e., ss. 19-20.

⁸ Robert Klob (2003), “Note On Humanitarian Intervention”, *International Review of The Red Cross*, Cilt 85, Sayı: 849, ss. 122-123.

Bernard Kouchner tarafından dile getirilen “*çağdaş insani müdahale*” yaklaşımına da rastlanılmıştır. Kouchner, 1967’de Nijerya’da Igbo azınlığına yapılan katliamı yakından görmüştür. Bu olay, Kouchner’in Fransa’ya geri dönmesi sonrasında “*müdahale hakkı*” için çeşitli kampanyalar yapmasına temel olmuştur. Olay, aynı zamanda, Michael Reisman ve Myres S. McDougal tarafından kaleme alınan “Humanitarian Intervention to Protect on the Ibos” isimli eserin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eserle birlikte, Uluslararası Hukuk Derneği’nin hazırladığı raporda yer verilen kriterler üzerinden BM Güvenlik Konseyi’nin de insani müdahaleye meşruiyet sağlamasına çalışılmıştır. Ancak dönemin siyasi zihniyetinin bu duruma engel olduğu görülmüştür. Bu engellemeye ise, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi çeşitli hükümet dışı kuruluşların insani müdahale noktasında girişimlerde bulunarak karşılık verdikleri gözlenmiştir. Bu girişimin uluslararası alanda dile getirilmesi ise devlet nezdinde Fransa tarafından yapılmıştır. Bu girişimi, Fransa, gerek 1987’de Paris’teki toplantıda, gerek BM Genel Kurulu’nun 8 Aralık 1988 tarihli (43/131) kararında, gerekse de 1990 yılındaki BM Genel Kurulu’nun (45/100) kararında açıkça dile getirmiştir.⁹

Sonuç olarak, insani müdahale teriminin tarihi 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu tarih etrafında şekillenen ve çeşitli açıklamalar üzerinden izah edilen bu terim bünyesinde 4 soruya ve cevaba rastlanılmaktadır. Birincisi, “*kime karşı müdahale yapılabilir*” sorusudur. Bu soru, bir devlete ya da o devleti yöneten yönetimlere karşı şeklinde cevaplandırılmıştır. İkincisi, “*müdahale yapılmasının altında yatan neden veya nedenler nelerdir*” sorusudur. Bu soru ise devleti yöneten grubun sivil halka soykırım ve etnik temizlik gibi bazı eylemlerde bulunması ve bu eylemleri önlemek şeklinde cevaplandırılmıştır. Üçüncüsü, “*müdahaleyi kim veya kimler yapabilir*” sorusudur. Bu soru da, devlet, devletler ya da uluslararası örgütler biçiminde cevaplandırılmıştır. Sonuncu olarak da, “*müdahale için kullanılan yöntem nedir*” sorusu gündemdedir. Bu soru, “*askeri güç kullanımı*” şeklinde cevaplandırılmıştır.

2. İngiliz Okulu Hakkında Bazı Bilgiler ve İnsani Müdahale

İnsani müdahale, günümüzde uluslararası politikanın en önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminde silahlanma yarışları, caydırma, silahsızlanma ve güvenlik ikilemi etrafında şekillenen iç savaşlar, çatışma problemi ve çatışma çözümü gibi temel vurguların önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Bu noktada, insani müdahale Uluslararası İlişkiler disiplininde yeni bir araştırma alanı olmuştur.¹⁰ Bu temelde, insani

⁹ Füsün Türkmen (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, ss. 31-35.

¹⁰ Mona Fixdal & Dan Smith (1998), “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, Cilt 2, Sayı: 42, ss. 283-284.

müdahalenin Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde kendisine yer bulması hiç de şaşırtıcı değildir.

Uluslararası İlişkiler teorisi açısından bakıldığı vakit, liberal düşüncenin insani müdahaleye ilişkin görüşleri Kant'ın "*Liberal Uluslararasıılık*" anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre, devletler, liberal olanlar ve liberal olmayan şeklinde ikiye ayrılır. Bu ayrım içerisinde liberal olanlar demokrasiye daha yatkındır. Kant'ın ifadesinde, liberal olanların liberal olmayanların tehditlerine karşı iş birliğine gittikleri gibi, bireysel özgürlük, mülkiyet hakkının korunması ve ezilen halkların korunması mânâsında kuvvet kullanarak müdahalede bulunabilecekleri ifade edilmektedir. Bundan başka, liberal düşüncenin insani müdahale konusunda yapmış olduğu çalışmaların başında Fernando R. Teson gelmektedir. Teson, gerekli durumlarda (ahlâki durumlarda) insani müdahalenin doğru olduğu görüşüne sahiptir. Bu perspektif ise, bireylerin, doğal hakları nazarında, sahibi oldukları haklarının ve özgürlüklerinin devlet tarafından müdafaasına dayanmaktadır. Bu noktada, liberal görüş savunucularının, devlet zorbalığının yaşandığı durumlarda bireylerin yaşamış olduğu bu haksızlığı sonlandırmak adına dış kaynaklı müdahalelerin meşru olduğunu ileri sürdükleri görülmüştür.¹¹ Başka bir deyişle, liberal düzlemde insani müdahale düşüncesinde dış aktörlerin yapmış oldukları soykırım ve kitlesel türde vahşetleri sonlandırmak adına müdahale hakkının var olduğu temelinde görüş beyan edenlere göre, egemen devletler vatandaşların haklarını korumakla mükelleftirler. Ancak devletler bu görevi yerine getirmediği veya çeşitli nedenlerle getiremedikleri takdirde, sahibi oldukları müdahale etmeme veya içişlerine karışmama haklarını da yitirirler.¹²

İnsani müdahale yanlısı görüşler liberaller içerisinde yayılırken, bu müdahaleye ilişkin olumsuz görüş beyan edenler ise genelde realistlerin etrafında toplanmıştır.¹³ Uluslararası siyaseti güç mücadelesinin yaşandığı bir alan olduğunu belirten realistlere göre, anarşik olarak tarif edilen uluslararası alandaki tek gerçeklik "*savaş*"tır. Bu gerçeklik temelinde, devletler, her durumda ulusal çıkarlarını maksimize etmeyi düşünürler. Bu görüş temelinde realist görüşü savunanların insani müdahaleye karşı olmalarının altında yatan temel neden ise, bu tarz bir müdahalenin devletlerin içişlerine ve bağımsızlıklarına müdahale girişimi olarak algılanmasıdır.¹⁴ Ayrıca, realist görüşü savunanlara göre, insani müdahale zayıf devletlere karşı güçlü devletlerin

¹¹ Füsun Türkmen (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, ss. 36-37.

¹² Alex J. Bellamy (2017), "İnsani Müdahale", içinde (editör: Alan Collins) *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, s. 293.

¹³ A.g.e., s. 296.

¹⁴ Sinem Arslan (2016), "Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahaleler", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, Türkiye, ss. 27-28.

kullandıkları bir silahtır ve özünde büyük devletlerin emperyal temellere dayalı gerçek niyetlerinin saklanması sağlayan bir maskedir. Bunlardan başka, realistlere göre, hayati sebepler olmadığı müddetçe devletler hem askerlerinin yaşamlarını tehlikeye atmaya, hem de ekonomik tehlikeleri göze alamayacaklarından dolayı insani müdahaleyi göze alamayacaklardır. Ancak realistler, devletler tarafından insani müdahale yapılsa bile, bu konuda titiz davranılması gerektiğini savunurlar.¹⁵

Çalışmanın bu bölümünde İngiliz Okulu'na yer verilecektir. Böyle bir tercihin yapılmasının altında yatan nedenleri iki şekilde açıklayabiliriz. Birincisi, İngiliz Okulu'nda temel olarak birey ve devlet haklarına ve güncel tartışmalara rastlanılmaktadır.¹⁶ İkincisi, İngiliz Okulu, Klasik Realizm ve Klasik İdealizm teorilerinin tam ortasında yer almaktadır.¹⁷ Çalışmanın teorik boyutunda yer verilecek olan İngiliz Okulu ile alakalı olarak önce İngiliz Okulu'nun gelişim sürecini ortaya koyan felsefi altyapısına, temsilcilerinin görüşleri ile yapmış oldukları çalışmalar ekseninde oluşan temel varsayımlarına, Okul'un vurgulamaya çalıştığı kavramlara ve insani müdahale ilişkin görüşlerine yer verilmeye çalışılacaktır.

2.1. İngiliz Okulu'nun Kısa Tarihi

İngiliz Okulu, 1959'da, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel sorunlarını teorik ve tarihsel düzlemde tartışmak amacıyla bir grup İngiliz akademisyen tarafından temelleri atılarak oluşturulmuştur.¹⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Amerikalı akademisyenler arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. 1950'lerde ve 1960'larda hem Amerikan Siyaset Bilimi'nde, hem de Uluslararası İlişkiler alanında gelişen davranışsal hareket, zamanla gelenekselci bir anlayışa sahip olan İngiliz akademisyenler tarafından da benimsenmiştir. Bunun yanında, Amerikan ve İngiliz gelenekselci akademisyenler tarafından uluslararası politika ve diplomasi alanlarında yürütülen çalışmalarda, 1930'larda Amerikan sosyal bilimlerinde ortaya çıkan davranışsal hareketin sorgulanmaya başlandığı görülmüştür. Bu sorgulama neticesinde, İngiliz Okulu'na ilişkin araştırmanın başlangıç noktasının aslında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olduğu görülmüştür. Bu noktada ise ortaya Amerikan Komitesi çıkmaktadır. Kurumsal mânâda bakıldığında, bu Komite, New York'ta Kolombiya Üniversitesi'nde yer almaktadır ve 1945'te Rockefeller kuruluşunun sponsorluğunda, Dean Rusk ve Kenneth Thompson'ın katkıları bu Komite'nin kuruluşunda etkili olmuştur. Bu

¹⁵ Füsün Türkmen (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, s. 38.

¹⁶ Sinem Arslan (2016), "Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahaleler", s. 36.

¹⁷ F. Aslı Ergül Jorgensen (2014), "İngiliz Okulu", içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 131.

¹⁸ A.g.e., s. 125.

Komite'nin içerisinde Hans Morgenthau, Reinhold Neibuhr ve Kenneth Waltz gibi birçok önemli kişi bulunurken, Komite'nin odak noktası olan Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve dış politika oluşturulması düzleminde kavrama, açıklama ve rehberlik etme yer almaktadır. Ancak bu Komite'nin varlığı uzun sürmemiştir. 1954'te, K. Thompson, bu tarz bir grup kurmak adına harekete geçerek arkadaşı ve meslektaşı olan Herbert Butterfield'in yanına gitmiş, akabinde ise, diplomasi tarihçisi olan Desmond Williams'a başvurmuştur. 1958'de ise bu isimler Martin Wight'ın yanına gitmiş ve merkezi Cambridge Üniversitesi'nde olmak üzere Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi'ni oluşturmak için Wight'ı davet etmişlerdir. Komitenin diğer üyeleri de William Armstrong, Michael Howard, Donald Mackinnon ve Avustralyalı Hedley Bull'dur.¹⁹

Martin Wight'ın 1950'lerde yapmış olduğu çalışmalar kurama kaynaklık etmesine rağmen, İngiliz Okulu'nun belli başlı bir kuram haline gelmesi Herbert Butterfield, Adam Watson ve Hedley Bull gibi kişilerin büyük katkılarıyla olmuştur. Bu kişiler, sırasıyla, Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi'ne de Başkanlık yapmışlardır.²⁰ 1980'lerde ise, Robert Jackson, John Vincent, Tim Dunne ve Nicholas Wheeler ve 1990'larda da Barry Buzan ve Richard Little gibi araştırmacılar Okul'a dahil olmuştur. Bu sayede, Okul, yeniden popüler hale gelmiştir. Ancak, İngiliz Okulu söylemi, 1981 yılında Roy E. Jones tarafından kaleme alınan "The English School of International Relations: A Case for Closure" adlı makalesinde kullanılmış olmasına rağmen²¹, yine aynı makalede Okul'un kapandığı da iddia edilmiştir. 1974'te, John Vincent, müdahale etmeme prensibi üzerinde çalışma yaparken, 1986 yılında ise uluslararası toplumda adalet ve insan hakları üzerine durmuştur. 1988 yılında S. Grader'in yayınlamış olduğu çalışmasında ilginç olan ise, böyle bir Okul'un hiç olmadığına değinmesi olmuştur. Hedley Bull düzen ve adalet üzerinde, Martin Wight Uluslararası İlişkiler alanındaki "Üç Gelenek" ekseninde ve Adam Watson da uluslararası sistemin tarihsel evrimi gibi konusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.²²

Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrasında İngiliz Okulu'nun temsilci sayısında artış yaşanmıştır.²³ Genel olarak Okul'daki kişilerin çalışmış oldukları konuları şu şekilde sıralamak mümkündür: Devlet sistemleri, sistem ve anarşi ilişkisi, uluslararası toplumda düzen ile adalet ikilemi, insan

¹⁹ R. Paul Viotti & V. Mark Kauppi (2016), *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Çeviren: Metin Aksoy, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 243-245.

²⁰ Chris Brown (1997), *Understanding International Relations*, UK: Macmillan, s. 52.

²¹ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora Yayıncılık, ss. 126-127.

²² Tayyar Arı (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık, ss. 512-513.

²³ A.g.e., s. 513.

hakları ve insani müdahale.²⁴ Özellikle Tim Dunne’in 1998’den itibaren farklılık yaratma adına İngiliz Okulu’nun son 20 yılına etki ettiği görülmüştür. Ayrıca son dönemlerde İngiliz Okulu düşünürlerinin başta uluslararası toplum gibi kavramları çalışmalarında kullandıkları görülmüştür. Bunlara ek olarak, onların salt Uluslararası İlişkiler temelli bilimsellikten ziyade Tarih, Hukuk ve Diplomasi Tarihi’ne ilişkin farklı yöntemleri tercih etmeye başladıkları da görülmüştür.²⁵

1950’lerde temelleri atılan İngiliz Okulu’nun temsilcilerini dört ana akademik grup üzerinden incelemek mümkündür. Birinci grup, Martin Wight, Hedley Bull, Adam Watson, Alan James ve John Vincent’in içinde bulunduğu gruptur. İkinci grup, kuram içi tartışmalara doğrudan doğruya katkı sağlamış olan kişilerden oluşan grup olup, içerisinde Andrew Hurrell, Tim Dunne, Nicholas Wheeler, David Long, Peter Wilson, Hidemi Suganami gibi İngiltere’de doktora eğitimi almış olan akademisyenler bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise, araştırdıkları ve tartıştıkları konular bağlamında teoriye katkı sağlamalarına rağmen, genelde bağımsız olarak hareket eden kişiler yer almıştır. Bu grupta Andrew Linklater, Ian Clark ve Robert Jackson gibi önemli isimler yer almaktadır. Dördüncü ve son grupta ise, İngiliz Okulu’nu tekrar bir araya getirmek veya “*Yeni İngiliz Okulu*” gibi söylemlerle son yıllarda çalışmalar yapmış kişiler yer almaktadır ve bu grubun içerisinde Barry Buzan ve Richard Little gibi önemli isimler bulunmaktadır.²⁶

2.2. İngiliz Okulu’nun Temsilcileri ve Temel Varsayımları

İngiliz Okulu’nun başlıca araştırma alanı içerisinde uluslararası toplumun doğasını, tarihini, gelişimini ve işleyişini açığa çıkarmak yer almaktadır.²⁷ Bu perspektiften bakıldığında, bu alanların İngiliz Okulu’nun uluslararası ilişkilere olan bakışının şekillenmesinde ve düşünsel temelde çeşitliliğe katkı sağladığı görülmektedir.²⁸

İngiliz Okulu’nun en önemli temsilcilerinden birincisi Martin Wight’tır. Wight’a göre, uluslararası siyasette devlet temel aktördür ve uluslararası sistemin doğası anarşiktir.²⁹ Wight, 1950’lerin sonlarında Herbert Butterfield ile birlikte, British Committee on the Theory of International Politics’in kurulmasına öncülük etmiştir. Wight’ın, “Why is there no international

²⁴ Barry Buzan (1993), “From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School”, *International Organization*, Cilt 47, Sayı: 3, ss. 327-352.

²⁵ Alex J. Bellamy (2017), “İnsani Müdahale”, s. 76.

²⁶ F. Aslı Ergül Jorgensen (2014), “İngiliz Okulu”, ss. 125-126.

²⁷ R. Paul Viotti & V. Mark Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, s. 239.

²⁸ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 129.

²⁹ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 25, Sayı: 7, ss. 48-49.

theory?” adlı önemli bir makalesi bulunmaktadır. Wight, bu makalede, “Uluslararası toplum nedir” sorusunu³⁰ dört madde üzerinden cevaplamıştır.³¹ Ayrıca, Wight tarafından bağımsız bir Uluslararası İlişkiler kuramının olmadığı, Gerçekçilik (*Realism*), Ussalcılık (*Rationalism*) ve Devrimcilik (*Revolutionism*) şeklinde sıralanan düşünce geleneği üzerinden yapılmıştır.³² Öte yandan, Wight, çalışmalarında çeşitli vurgulara değinmiştir. Bunlar; uluslararası toplumunun niteliği, devamlılığını sağlama koşulları, uluslararası toplum ile devletlerarası iş birliği vb. olarak sıralanabilir.³³ Ayrıca, Wight’ın *Systems of States* ve *International Theory* adlı eserlerinde, uluslararası toplumun sınırlarının ne olduğunu sorusuna cevap aradığı görülmüştür.³⁴

Tüm bunların yanı sıra, Wight tarafından yazılan *Power Politics* adlı eserde, uluslar ailesi, devletler sistemi, uluslararası topluluk ve uluslararası toplum şeklinde sıralanan bazı düzen tipolojilerinden bahsedilmiştir.³⁵ Ek olarak, Wight’ın üç R’ler geleneklerinden Gerçekçilik (*Realism*) Hobbesçu varsayımlara dayanmakta, Devrimcilik (*revolutionism*) Immanuel Kant’a kadar uzanmakta ve Ussalcılık (*Rationalism*) da Locke ve Hume’un metafiziğinden beslenmektedir.³⁶

İngiliz Okulu’nun önemli temsilcilerinden bir diğeri de Hedley Bull’dur.³⁷ Bull, 1958’de yeni kurulan British Committee on the Theory of International Politics’e üye olmuştur.³⁸ Bull’un en çok bilinen eseri *The Anarchical Society* (1977)³⁹ adlı kitabıdır. Eserde, Bull, çeşitli konular üzerinde durmuştur: düzen, uluslararası sistem, uluslararası toplum, güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçler vb.⁴⁰ Ayrıca, Bull, uluslararası ilişkilerde düzen

³⁰ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çeviren: CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 240-241.

³¹ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, s. 52.

³² Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 242.

³³ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ss. 131-132.

³⁴ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, ss. 52-53.

³⁵ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 137.

³⁶ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, ss. 242-243.

³⁷ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 131.

³⁸ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, ss. 214-215.

³⁹ A.g.e., s. 213.

⁴⁰ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 132.

kavramına vermiş olduğu önemi çalışmalarında “*Düzen nedir? Düzen üzerinde çalışmak için en uygun teorik araçlar nelerdir? Zaman ve mekân içinde nasıl değişiklik gösterir? Uluslararası düzen, böyle bir olasılık varsa, adaletin yaygınlaştırılmasıyla nasıl uzlaştırılabilir?*” gibi sorular üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. Düzen kavramını sosyal amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir eylem biçimi olarak tanımlayan Bull, bu amaçların gerçekleştirilmesinde ise egemen devletlerin ve uluslararası toplumun önemine vurgu yapmıştır.⁴¹ Ayrıca, Bull, devletlerin uluslararası toplumu oluşturduğunu ve devletin görevlerinden birisi olan barışı sağlamak gibi bir amacın uluslararası toplumda sistemi ve toplumu korumakla aynı anlama geldiğini ifade etmiştir.⁴²

Bull tarafından devletin uluslararası politikanın temel aktörü olduğu, devletlerin uluslararası sistemde karşılıklı ilişki içerisinde yer alarak kararlarıyla birbirlerini etkilediği ve bu bağlamda uluslararası sistemin bir ölçüde bir bütünün parçaları gibi hareket edilen bir olgu olduğu izah edilmiştir.⁴³ Bunun yanında, Bull, uluslararası toplum ile uluslararası sistem arasında uluslararası toplumda ortak çıkarlar, ortak kurallar ve kurumların var olduğunu, uluslararası sisteminde ise devletler arasında oydaşma temelinde bir ayırımın olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴ Ek olarak, Bull’un düzen-adalet ikileminde adalet kavramına ilişkin olarak; uluslararası (devletler arası) adalet, insani (birey) adalet ve dünya (kozmopolitan) adaleti olmak üzere üç türden bahsedilmektedir.⁴⁵

İngiliz Okulu’nun önemli temsilcilerinden üçüncüsü, Tim Dunne’dır.⁴⁶ Tim Dunne, çalışmaları ile İngiliz Okulu’nun tekrar canlanmasına katkı sağlamıştır. Dunne’nun en önemli eseri *Inventing International Society* (1998) isimli çalışmasıdır. Eserde, Dunne, İngiliz Okulu’nun tarihine dair araştırmalara, okulun nereden nereye geldiğine ve nereye gitmesi gerektiğine dair görüşlerine yer vermektedir.⁴⁷

⁴¹ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 213.

⁴² Adam Watson (1987), “Hedley Bull, State Systems and International Studies”, *Review of International Studies*, Cilt 13, Sayı: 2, ss. 147-153.

⁴³ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, ss. 48-49.

⁴⁴ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 213.

⁴⁵ Hedley Bull (1971), “Order vs. Justice in International Society”, *Political Studies*, Cilt 19, Sayı: 3, ss. 269-283.

⁴⁶ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 126.

⁴⁷ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, ss. 226-228.

Dördüncü önemli isim John Vincent'tir.⁴⁸ John Vincent'in *Nonintervention and International Order* adlı eseri, müdahale etmeme argümanı üzerine yazılan kayda değer eserler arasında gösterilir. Vincent tarafından insani müdahale konusuna değinilmeyen bu eserde, müdahalenin özü cebir kullanmak suretiyle devletin davranışını ve hükümeti değiştirmek olarak ifade edilirken, müdahale etmeme prensibi doğrultusunda uluslararası sistemde bir devletin veya ülkenin içişlerine karışmanın kesin olarak yasaklandığı ifade edilmektedir. Vincent'ın müdahale etmeme ilkesi hakkında görüşlerini ortaya koyarken Richard Cobben, John S. Mill, I. Kant ve J. Mazzini gibi isimlerden örnekler sunduğu görülmüştür. John Vincent'in *Human Rights and International Relations* isimli diğer eserinde ise, insan haklarının fikri, içeriği ve kültürler arasındaki faaliyetler noktasında temel çelişkileri, uluslararası diplomasinin birinci, ikinci ve üçüncü dünyalar arasındaki ilişkilerinin nasıl olduğuna ve uygulamalara değinilmiştir.⁴⁹ Bunun yanında, Hedley Bull, Benedict Kingsbury ve Adam Roberts editörlüğündeki *Hugo Grotius and International Relations* isimli eserde, John Vincent, "Grotius, Human Rights and Intervention" adlı kısmı kaleme almıştır. Vincent tarafından bu kısım ele alınırken, amaç ise dünya siyasetinde insan hakları ve müdahalenin büyük çağdaş meselelerine odaklanmak şeklinde izah edilmiştir. Vincent tarafından oluşturulan bu kısmın dört aşama üzerinden kaleme alındığı görülmüştür. Birinci aşamada, Vincent, insan hakları, devlet egemenliği ve uluslararası hukuk vurgusu temelinde Grotius'un görüşlerine vermiştir. İkinci aşamada, Vincent'ın insani müdahale temelinde Grotius'un görüşlerine yer verdiği gözlenmiştir. Üçüncü aşamada ise, Vincent, insani müdahalenin artık meşru olup olmadığına ilişkin bir sorgulama temelinde insani müdahalenin uluslararası toplum nezdinde meşruiyetine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Vincent tarafından bu değerlendirmeler ortaya konulurken, bireyin uluslararası toplum içerisindeki statüsüne, insan hakları ve yurt içi yargı yetkisi arasında yaşanan karşılaştırmaya ve devletlerin insani müdahaleyi nasıl uyguladıklarına değinildiği görülmüştür. Dördüncü aşamada ise, Vincent tarafından insan hakları ve insani müdahaleye ilişkin çağdaş tartışmalarda Grotius'a dair vurgulara yer verildiği görülmüştür.⁵⁰

İngiliz Okulu'nun en önemli temsilcilerinden beşinci ve sonuncusu ise Barry Buzan'dır.⁵¹ Buzan, *The English School of International Relations* adlı eserde, İngiliz Okulu'nun kısa

---

⁴⁸ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 126.

⁴⁹ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salamon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, ss. 235-237.

⁵⁰ Hedley Bull & Benedict Kingsbury & Adam Roberts (2015), *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*, Çeviren: Burç Beşgül, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, ss. 241-256.

⁵¹ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 126.

tarihine, kilit kavramlarına, teorilerine, yöntemlerine ve uluslararası topluma bakışına dair açıklamalara yer vermiştir.⁵² Buzan'ın *People, States & Fear* isimli diğer bir eserinde de bu bağlamda çeşitli kavramlar üzerinden açıklamalara yer verilmiştir: güvenlik, güç, güvensizlik, devlet ve uluslararası sistem vb.⁵³

İngiliz Okulu temsilcilerinin yapmış oldukları çalışmalar neticesinde, aşağıda ifade edilen varsayımların ortaya çıktığı görülmüştür:

- 1) Uluslararası ilişkilerde, iki ya da daha fazla devletin aralarında ilişki olduğu ve bu devletlerin birbirinin kararlarına yeterince etki edebildikleri sürece bir devlet sistemi vardır.⁵⁴
- 2) Uluslararası ilişkilerin birincil oyuncuları egemen devletlerdir.⁵⁵
- 3) Uluslararası sistem anarşiktir. Anarşi, ortak hükümet olmaması anlamına gelir.⁵⁶
- 4) Devletlerin, ortak kurumların ve değerlerin etrafında asgari müşterekte bulunduğu ama egemenliklerini koruduğu uluslararası siyaset düzenine uluslararası toplum denir.⁵⁷
- 5) Uluslararası sistemde devletler, ortak çıkarları ve değerleri çerçevesinde kendilerini sınırladığını düşündükleri ilişkileri düzenleyen ortak kurallar ve birlikte yürütülen kurumların oluşturduğu bir “uluslararası toplum” içinde var olurlar.⁵⁸
- 6) Uluslararası siyaset hem anarşi, hem de düzen ortamıdır.⁵⁹
- 7) Uluslararası ilişkilerde sadece güç, rekabet ve çatışma değil, hukuk, ahlak ve adalet gibi kavramlara da yer vardır.⁶⁰
- 8) Disiplinin zenginliği gelenekler arasındaki diyaloglardan gelir.⁶¹

⁵² Barry Buzan (2015), *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Toplumsal Yaklaşım*, Çeviren: Haluk Özdemir, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

⁵³ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, Çeviren: Emre Çıtak, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

⁵⁴ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, s. 48.

⁵⁵ A.g.e., s. 48.

⁵⁶ A.g.e., s. 48.

⁵⁷ F. Aslı Ergül Jorgensen (2014), “İngiliz Okulu”, s. 124.

⁵⁸ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, s. 48.

⁵⁹ F. Aslı Ergül Jorgensen (2014), “İngiliz Okulu”, s. 124.

⁶⁰ A.g.e., s. 124.

⁶¹ A.g.e., s. 124.

- 9) Uluslararası ilişkiler akıl, tarih ve ahlak süzgeci ile anlaşabilecek “beşeri” bir bilimdir.⁶²

2.3. İngiliz Okulu’nun Bazı Temel Kavramları

2.3.1. Devlet

Tartışmalı bir kavram olan devletin sabit bir tanımı bulunmamaktadır.⁶³ Devlet kavramının üzerinde farklı tanımlar yapılmasına rağmen, genel olarak, devlet, “belirli bir ülke üzerine zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş” şeklinde tanımlanır.⁶⁴

Devlet kavramı, İngiliz Okulu’nun içerisinde yer alan tartışmaların merkezinde bulunmaktadır. Devletlerin temel aktör ve uluslararası sistemin doğasının anarşik⁶⁵ olduğunu ifade eden Martin Wight’a göre, devlet, bir bütün olarak milletini temsil eder. Adam Watson ise, devletlerin bağımsız yapılar olduğuna vurgu yaparak, içeride ve dışarıda karar alma noktasında büyük kudret sahibi politik yapılar olduğunu söylemektedir.⁶⁶

Düzen kavramını sosyal amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir eylem biçimi olarak tanımlayan Bull, sosyal amaçların gerçekleşmesi noktasında egemen devletlerin ve uluslararası toplumun öneminin altını çizmektedir.⁶⁷ Ayrıca ona göre, devletler, uluslararası politikanın temel aktörleridir. Bull, devletlerin oluşturmuş olduğu devletler sistemini birbiriyle ilişki içerisinde olan, kararların birbirini etkilediğini ve bir ölçüde bir bütünün parçaları gibi hareket edildiği bir olgu olarak izah etmiştir.⁶⁸

Wight’ın ortaya koyduğu üç R’ler içerisinde yer alan geleneklerden birisi olan Gerçekçiliğin (*Realism*) daha çok Hobbesçu varsayımlar ekseninde gelişim gösterdiği görülmektedir. Wight, bu arada doğal durum anlayışına değinir. Bunun yanında, Wight, uluslararası toplumun bir çelişki olduğunu niteleyerek, uluslararası politikayı sıfır toplamı bir güç mücadelesi olarak betimlemiştir. Ayrıca, Wight, devletlerin en üst siyasi otorite olduğunu belirtmekle birlikte,

⁶² A.g.e., s. 124.

⁶³ David A. Lake (2008), “The State and International Relations”, içinde (editörler: Duncan Snidal & Christian Reus-Smi) *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, s. 44.

⁶⁴ Münci Kapani (2007), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi, ss. 37-38.

⁶⁵ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, ss. 48-49.

⁶⁶ Martin Wight (1977), *Systems of States*, Leicester: Leicester University, s. 192; Adam Watson (1992), *The Evolution of International Society*, London: Routledge, s. 14.

⁶⁷ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salamon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 213.

⁶⁸ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, ss. 48-49.

uluslararası politikada güç eksenli şiddetin varlığının hayatta kalma ve gereklilik manasında hayati nitelik arz ettiğini belirtmektedir.⁶⁹

Barry Buzan, *İnsanlar, Devletler & Korku* isimli eserinde, devleti, uluslararası sistemin en güçlü birimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu birim, politik süreçte güç kullanma araçları üzerinde egemen bir yetkiye sahiptir. Bunun yanında, Buzan tarafından Migdal'ın ideal tip olarak devlet tanımına yer verilmiştir: “Tüm insanlar için bağlayıcı kurallar koyma ve uygulama, belirli toprak parçasındaki diğer toplumsal örgütlenmeler için kural koyma parametrelerini belirleme yeteneğine ya da yetisine sahip, gerektiğinde istediğini yapmak için güç kullanabilen devlet liderliği (yürütme organı) tarafından önderlik ve koordine eden çok sayıda aktörden oluşan örgüttür.”⁷⁰ Ayrıca, Bull tarafından, devlet, ülke, hükümet ve toplumun bağlantı noktası olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında, ona göre egemenliğin bu üçlüyü bir arada tutmak gibi bir görevi vardır.⁷¹

Barry Buzan'ın egemenlik kavramını içişlerine karışmama ile birlikte incelediği gözlenmiştir. Buzan'a göre, İngiliz Okulu içerisindeki yaklaşımlardan birisi olarak gösterilen Çoğulculuk görüşünde, egemenlik veya içişlerine karışmama ilkesi ülkesellikle uyum içerisinde olmuştur. Ülkesellik ve mülkiyet hakları, Westphalia düzenine geçiş sırasında önemli bir hak olarak doğmuş ve daha sonraları ise uluslararası toplumun kurucu unsuru halini almıştır. Dayanımcılarda, egemenlik, hem devlet oluşumu noktasının merkezinde, hem de uluslararası toplumun birincil kurumları olarak gösterilir. Devlet ve uluslararası toplum gibi iki kurumun dünya politikasını, uluslararası hukuku ve diplomasiyi belirleme temelinde etkilidir. Öyle ki, egemenlik milliyetçilik ile birlikte devletten halka doğru bir kayış gerçekleşmesini sağlamıştır.⁷²

Özetle, İngiliz Okulu içerisinde tartışmalı olarak ele alınan bir kavram olan devletin temel aktör olarak kabul gördüğü açıkça görülmüştür. Devletlerin uluslararası sistem, uluslararası toplum, uluslararası hukuk ve egemenlik ile alakalı bağlantı kurulduğu görülmüştür.

---

⁶⁹ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salamon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 242.

⁷⁰ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, ss. 66-67.

⁷¹ A.g.e., s. 72.

⁷² Barry Buzan (2015), *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Toplumsal Yaklaşım*, ss. 101, 102, 129.

2.3.2. Uluslararası Toplum

İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler literatürüne yapmış olduğu önemli katkıların başında uluslararası toplum kavramı gelmektedir.⁷³ Bu katkı, İngiliz Okulu'nun temel savı olarak gösterilen “*egemen devletler anarşik de olsa üst bir otoriteye ihtiyaç duymadıkları bir uluslararası toplum oluşturmaktadır*” şeklinde açıklama ile izah edilmiştir. Başka bir deyişle, okulun temsilcilerinin çoğuna göre, uluslararası toplum, bir devletler toplumundan daha çok ortak aidiyet ve ortak kimliği paylaşan devletlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.⁷⁴

Martin Wight'ın çalışmalarında uluslararası toplumunun niteliğine, devamlılığının sağlanması koşullarına ve uluslararası toplum ile devletlerarası iş birliğine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda Wight'ın yapmış olduğu çözümleme de uluslararası toplum ile uluslararası toplumu meydana getiren kuralları odak noktası haline getirmiştir. Ayrıca, Wight'ın, uluslararası toplumu da kullanarak Gerçekçilik, Akılcılık ve Devrimcilik geleneklerinden Akılcılığa daha yakın durduğu görülmektedir. Bunlardan başka, Wight tarafından uluslararası toplumun oluşmasında ortak kültürün önemine vurgu yapılmış, bu sayede devletler arasındaki iş birliğinin artmasına da katkı sağlanacağı ifade edilmiştir.⁷⁵

Wight, “*Uluslararası toplum nedir?*” sorusuna, devletlerin baş aktör olduğu ve oluşturduğu istisnai bir toplumdur; “*üye sayısı azdır; üyeler bireylerden daha heterojendir ve üyeleri politikalarını beka amacıyla oluşturan ölümsüz birimlerdir*” şeklinde yanıt vermiştir.⁷⁶ Wight'ın ikinci sorusu ise, uluslararası toplumun sınırlarının ne olduğudur. Bunun yanında, Wight'ın, tarih boyunca ortaya çıkmış veya oluşmuş toplumların izini sürmek suretiyle, bunların etkilerinin bugün bile var olup olmadığı ve bir toplumun nasıl korunacağı veyahut bir toplumun nasıl devam ettirileceği gibi sorulara da cevap aradığı görülür. Ayrıca, Wight'ın, uluslararası toplumun ortak kültür olmadan oluşmayacağı vurgusu ile birlikte, uluslararası toplumun varlığının devletler arasında iş birliğine yol açıp açmadığı konusunda tartışmalarına hemen her eserinde yer verilmiştir.⁷⁷

Martin Wight'ın *Power Politics* adlı çalışmasında, belirli düzen tipolojilerinden birisi olan uluslararası toplumdaki bahsedirken, uluslararası toplumun içerisinde diplomatik sistem,

⁷³ Hedley Bull (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London: Red Globe Press London, ss. 9-10.

⁷⁴ Tayyar Arı (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, ss. 513-520.

⁷⁵ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ss. 131-132.

⁷⁶ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salamon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, ss. 240-241.

⁷⁷ Balkan Devlen & Özgür Özdamar (2010), “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, ss. 52-53.

uluslararası hukuk ve kurumlarının varlığının önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Wight tarafından uluslararası toplumun temel kurumları içerisinde diplomasi, ittifaklar, tahkim ve savaşın olduğunu belirtilir. Wight'a göre, uluslararası toplum, dünya üzerinde görülebilecek en kapsayıcı, devletlerden müteşekkil, üye sayısı az ve üyelerin birbirinden farklı ve ölümsüz olduğu bir toplum şeklinde tanımlanır.⁷⁸

Uluslararası toplumla alakalı İngiliz Okulu'nda değinilecek sonraki kişi Hedley Bull'dur. Bull, ilk çalışmalarında özellikle uluslararası topluma ilişkin görüşlerini Dayanımcı ve Çoğulcu düşünce noktasında bir ayrıma giderek ortaya koymuştur. Bull'a göre, Dayanımcı olarak belirtilen ve uluslararası toplum düşüncesine sahip olanların, uluslararası alandaki hukuka ve bu noktada, devletlerin uluslararası hukuka saygı gösterecekleri bir dayanışma kültüründe uluslararası toplumu işaret etmektedir. Aksine, Bull'a göre, Çoğulcu görüşte ise devletlerin bu tarz bir dayanışma içerisinde olmadığı resmedilmiş; ancak hukukun uygulanması ve belli gayeler noktasında bir uzlaşmanın olabileceğine vurgu yapılmıştır.⁷⁹ Bu noktada, karşımıza Hedley Bull'un "Dünya Politikasında Düzen Var Mıdır?" adlı çalışması çıkar. Bu çalışmasında, Bull'un uluslararası topluma dair düşüncelerine ve açıklamalarına yer verilmiştir. Bull tarafından modern devletler sisteminin tarihsel sürecini Hobbesçu, Kantçı ve Grotiusçu geleneklerin oluşturduğu; bu gelenekler içerisinde Grotiusçu gelenek, Hobbesçu ve Kantçı geleneklerin arasında yer almaktadır. Bunun yanında, onun tarafından uluslararası politikayı, devletler toplumu veyahut uluslararası toplum olarak ifade edilen, Grotiusçu gelenekte, devletlerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmaların ortak kurum ve kuralları ile sınırlandırılabilmesi ifade edilmektedir. Grotiusçu gelenekte uluslararası toplumun birincil üyelerinin egemen devletler olduğunu ifade edilir. Bunun yanında, Bull tarafından uluslararası davranışta bütün devletlerin kendi aralarında yaşanan ilişkiler yine kendilerinin oluşturmuş oldukları toplumun kurum ve kuralları ile sınırlandırılabilmesi ifadesi neticesinde, uluslararası toplum fikrinin de devletler sistemi düşüncesi altında yattığı ifade edilmektedir.⁸⁰

1977 yılında, yayınlanan *The Anarchical Society* isimli eserde uluslararası toplum ve uluslararası sistem kavramlarını açıklayan Hedley Bull, uluslararası sistemi "eğer söz konusu olan devletlerin arasında düzenli bir etkileşim varsa ve bu etkileşim devletleri birbirlerini gözeterek karar almaya ya da davranmaya yöneltiyorsa" şeklinde ifade ederken, uluslararası

⁷⁸ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 137.

⁷⁹ Andrew Linklater (2015), "İngiliz Okulu", içinde (editörler: Scott Burchil vd.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çevirenler: Ali Aslan & Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, s. 93.

⁸⁰ R. Paul Viotti & V. Mark Kauppi (2016), *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, ss. 268-269.

toplum kavramını da, “bazı ortak çıkar ve ortak değerlerin farkında olan, birbirleri ile ilişkilerinde ortak kurallara, ortak kurumlara bağlı olduklarını bilen devletlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını” ifade etmektedir. Ayrıca Bull tarafından güçler dengesi, savaş, uluslararası hukuk, diplomasi ve büyük güçler uluslararası toplumun kurumları olarak belirtilir.⁸¹ Bunun yanında, Bull, uluslararası toplumun temellerinden bahsederken, tüm toplumların korumaya çalışmış olduğu şiddeti sınırlandırmak, mülkiyet hakkını korumak ve anlaşmaların garanti altına alınması şeklinde üç tane öncelikli hedeften bahseder.⁸²

Bull tarafından sayılan bu gayelerin ulusal ve uluslararası toplumların ortak özellikleri olduğunu ifade edilirken, bunlar, Bull’un “yurtiçi analogi” reddedişi ile izah edilmektedir. Bu yaklaşımda, ona göre, devletlerin kuvvet kullanmasına yönelik sınırlandırma, mülkiyete yönelik saygı ve birbirleri arasındaki ilişkiler de güveni sağlamaya yöneliktir.⁸³ Bu bakış ile uluslararası toplumun temel amacı, sistemi ve toplumu korumak, uluslararası toplumu oluşturan egemen devletlerin egemenliğini sağlamak ve barıştır.⁸⁴ Bunun yanında, Bull tarafından uluslararası toplum ile uluslararası sistem bağlantısının yanında aralarında bir ayrımın olduğu ve uluslararası toplum da ortak çıkarlar, ortak kurallar ve kurumların var olduğu devletlerarasında bir oydaşma ile izah edilmiştir.⁸⁵

Uluslararası sistem (Hobbes/Machiavelli/Realizm), uluslararası toplum (Grotius/Rasyonalizm) ve dünya toplumu (Kant/Devrimcilik) şeklinde Barry Buzan tarafından yapılan sınıflandırmalardan birisi olan ve Uluslararası İlişkiler teorilerinin merkezine yerleştirilen uluslararası toplum, devletler arasındaki “karşılıklı çıkar ve kimliklerin kurumasıyla ilgilidir ve ortak norm, kural ve kurumların yaratılması ve devami” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında, Bull, uluslararası topluma dair düşüncenin basit olduğunu belirten Wight gibi toplumu, insanların birey olmak suretiyle şekil verdiği bir yaşam ortamı uluslararası toplumu da devletlerin şekillendirildiği bir ortam şeklinde tabir etmektedir.⁸⁶

Tim Dunne, *Inventing International Society* (1998) adlı eserinde, devletler arasındaki düzen geleneğini Grotiusçu gelenek ile açıklamış, “uluslararası toplum nedir?” sorusunu yanıtlamaya

⁸¹ Tayyar Arı (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, s. 136.

⁸² Hedley Bull (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, ss. 53- 55.

⁸³ Andrew Linklater (2015), “İngiliz Okulu”, s. 132.

⁸⁴ Adam Watson (1987), *Hedley Bull, State Systems and International Studies*, ss. 147-153.

⁸⁵ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salamon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 213.

⁸⁶ Barry Buzan (2015), *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Toplumsal Yaklaşım*, ss. 12-13.

çalışmıştır.⁸⁷ John Vincent ise, uluslararası toplumu, kültürel ve etik olmaktan ziyade faydacı ve işlevsel bir oluşum olarak ifade etmektedir. Ayrıca Vincent tarafından bu tarz bir durumda devletler tarafından oluşturulan diplomatik kültürün düzen sağlama noktasında yeterli olduğu belirtilmektedir.⁸⁸

Özetle, uluslararası toplum İngiliz Okulu içerisinde önem verilen bir kavramdır. Devletlerin bir araya gelmesi ile oluştuğu ortak kanaatinin resmedilmeye çalışıldığı uluslararası toplumun diplomasi, ittifak, savaş, uluslararası sistem ve uluslararası hukuk gibi sùjeler arasında bağlantıya sahip olduğu belirtilmiştir. Uluslararası toplumun temel amacının mevcut sistemin ve toplumun güvenliğinin önemli olduğu resmedilmeye çalışıldığı gözlenilmiştir. Bunun sağlanması için aranan kavram ise güvenlidir.

2.3.3. Güvenlik

Güvenlik kavramı Latince “*securitas*” kelimesinden türemiştir. Güvenlik kavramına ilişkin yapılan tartışmaların altında kavrama ait ortak bir tanımlamanın yapılamamasına rağmen, güvenlik kavramı karşıt anlamlar -tehdit, tehlike ve çatışma yokluğu- üzerinden açıklanmaktadır.⁸⁹

Güvenlik, uluslararası ilişkilerin doğuşunda temel bir soru olan “*savaşı nasıl engelleriz?*” sorusu üzerinden hem kimliğe bürünmüştür, hem de disipline ait çalışmalar bu ekseninde gelişim göstermiştir.⁹⁰ Ancak Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki temel konular arasında gösterilen güvenlik kavramına ilişkin olarak İngiliz Okulu kuramcılarının göstermiş olduğu alaka da eleştiri almıştır. Hatta İngiliz Okulu kuramcılarının güvenlik kavramını açıklarken uluslararası toplum, savaş, düzen ve adalet gibi kavramlarını kullandıkları görülmüştür.⁹¹

Güvenlik noktasında uluslararası toplumun önemine vurgu yapan Martin Wight’a göre, uluslararası toplumun olmaması durumunda savaş ve çatışmanın olduğu doğal bir durum yaşanacaktır. Öyle ki, Wight tarafından uluslararası toplumun olması durumunda bir düzenin yaşanacağını ifade edilmiştir. Hatta Wight, devletlerin güvenlik yarışına girmemeleri

⁸⁷ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, s. 227.

⁸⁸ John R. Vincent (1988), “Hedley Bull and Order in International Politics”, *Millennium*, Cilt 17, Sayı: 2, ss. 195-213.

⁸⁹ Tuncay Kardaş (2014), “Güvenlik”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkiler Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 228.

⁹⁰ Erdem Özlük (2014), “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkiler Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 75.

⁹¹ Barry Buzan (2004), *From International to World Society? English School Theory and The Social Structure of Globalisation*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 46-48.

gerektiğini belirterek, uluslararası toplumun etkisi neticesinde devletler arasında yaşanan bu yarışın tam olarak ortadan kaldırılamayacağını ama azaltılacağı belirtilmiştir.⁹²

Uluslararası toplumun önemine vurgu yapan Hedley Bull, uluslararası toplumun kurulması durumunda güvenlik ikileminin azalacağını ve düzenin sağlanacağını vurgular. Bunun yanında, Vincent da, insan haklarına odaklanmak suretiyle uluslararası toplumun kurumları vasıtasıyla güvenliğin sağlanabileceğini vurgusu ile Bull'u desteklemektedir.⁹³

Robert Jackson tarafından güvenlik noktasında görüşleri incelendiğinde, güvenlik probleminin hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı belirtilmektedir. Bunun yanında, Jackson tarafından uluslararası toplumun mükemmel olmadığı ve her daim devletin, örgütün veya bireylerin kuralların dışına çıkabileceği vurgulanmıştır. Ek olarak, uluslararası güvenliği, barış durumunun ve düzenin diğer adı olarak tanımlayan Jackson, Buzan'ın güvenlik yaklaşımını da eleştirmiştir. Jackson'a göre, ekonomik, toplumsal ve çevre güvenliği gibi konular önemli olmasına rağmen, bunları güvenlik sorunuymuş gibi ele almak karmaşaya neden olacaktır.⁹⁴

Barry Buzan, *İnsanlar, Devletler & Korku* adlı eserinde, bireyin güvenliğinden başlamak suretiyle uluslararası güvenliğe kadar uzanan bir çizgisel düzlemde güvenlikle alakalı açıklamalarına yer vermesinin yanında, bireyin devlet ile olan güvenlik ilişkisinde devletin bireyler için hem tehdit, hem de güvenlik kaynağı olduğunu vurgular. Buzan tarafından bireye yönelik yapılan tehditlerin nasıl doğduğuna ilişkin bir soru sorulduğu vakit, bunun toplumsal, siyasi ve ekonomik baskılar üzerinden yaşandığı ifade edilir. Bu noktada, Buzan'a göre, devletin, iç politika, siyasi ve idari eylemlerini kullanma, devletin aygıtları ve dış politika şeklinde sınıflandırma üzerinden tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca, Buzan, eserinde devletlerin de bireylere tehditler yüklediğini ifade etmektedir.⁹⁵

Buzan, uluslararası sistemdeki en güçlü birim olan devleti, ülke, yönetim ve toplum oluşması neticesinde ortaya çıkan sistem olarak tanımlamaktadır. Öyle ki, Buzan'a göre, egemenliğin bu üçlüyü bir arada tutan bir görevi vardır. Bunun yanında, devlet fikri içerisinde yer alan ulus kavramının ulusal güvenlikle yakından alakalı olduğunu ifade eden Buzan, devletlerin kendi güvensizliklerini ve kendilerine karşı yapılan tehditleri azaltmak adına yapılan analizler neticesinde, ulusal güvenliği; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve ekolojik tehdit şeklinde bir

---

⁹² Herbert Butterfield & Martin Wight (1966), *Diplomatic Investigations*, Cambridge: Harvard University Press, ss. 102-103; Paul D. Williams (2008), *Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge, s. 139.

⁹³ John R. Vincent (1988), "Hedley Bull and Order in International Politics", ss. 195-213.

⁹⁴ Robert Jackson (2000), *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford University Press, ss. 188, 194, 199.

⁹⁵ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, ss. 49-65.

sınıflandırma yaparak ele aldıklarını vurgular. Buzan tarafından askeri tehditler ulusal güvenliğin özünü oluştururken, bu şekilde devletin tüm bileşenlerine zarar verdiği belirtilir. Siyasi tehditlerde ise, daha çok devletin örgütsel istikrarı hedeflenmektedir. Buzan tarafından toplumsal tehdit, hem askeri, hem de siyasi tehdit türlerinin bir bölümü olarak tarif edilmektedir. Dördüncü tehdit türü olan ekonomik tehdit ve beşinci tehdit türü olan ekolojik tehditle ise devletin fiziksel temeline zarar verildiği belirtilmektedir. Bunların yanında, Buzan, bu tehditlerin yoğunluklarını düşük ve yüksek yoğunluk şeklinde izah etmiştir.⁹⁶

2.4. İngiliz Okulu'nun "İnsani Müdahale"ye Bakışı

1980'lerde İngiliz Okulu'nun temsilcilerinin yapmış olduğu çalışmalara bakıldığı vakit, birey ve devlet haklarına ilişkin konuların yanında, insan hakları ve insani müdahale konularının da ele alındığı görülmüştür.⁹⁷ İngiliz Okulu içerisinde yapılan Çoğulcu ve Dayanışmacı ayrımında insani müdahaleye ilişkin farklı yaklaşımlarının olduğu görülmüştür. Çoğulcu düşünceyi benimseyenler, egemenlik kavramı üzerinden uluslararası toplumda düzenin vazgeçilmez olduğunu savunur ve insani müdahaleye karşı olumsuz bir tavır takınırken, Dayanışmacılar ise devletlerin büyük insan hakları ihlalleri yapma hakkı olmadığı gerekçesiyle insani müdahaleye karşı olumlu bir tavır ortaya koyarlar.⁹⁸ Mesela, İngiliz Okulu'nun insani müdahaleye ilişkin tavrını NATO'nun 24 Mart 1999'da Kosova'ya gerçekleştirmiş olduğu müdahaleye ilişkin iki farklı yönelim -düzen ve adalet- ile ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Aslında, İngiliz Okulu'nun temel sorunu olarak insan hakları söz konusu olduğunda, adalet ile uluslararası düzen arasında hangisinin önce geldiğine yanıt aranmaktadır. Yaşanılan tartışmalarda Dayanışmacı gruptakilere göre ağır insani haklar ihlalleri durumlarında insani müdahale yapılmalıdır. Buna karşılık, Çoğulcu grupta yer alan kişiler ise, Hedley Bull'un "*adalet ancak düzen içerisinde sağlanır*" söyleminde olduğu gibi insani müdahaleyi reddederler.

Sonuç olarak, insani müdahaleye ilişkin temel sorun, insan hakları ile uluslararası toplumun temel değerleri arasında gidip gelmektedir. Bu ikisi arasında uluslararası toplumun temel değerlerinin insan haklarından önce olduğu belirtilmektedir. Bu noktada, uluslararası toplumun temel değerlerini oluşturan düzen, güvenlik, istikrar ve barış gibi değerlerin savunulması, bir ülke içerisindeki azınlık hakları veya insan haklarının korunmasından daha önemlidir. Belirtilen bu yaklaşım bağlamında savaşların insan hakları açısından bir tehdit oluşturduğu da ifade

⁹⁶ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, ss. 66-125.

⁹⁷ Barry Buzan (1993), *From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School*, ss. 327-352.

⁹⁸ Gizem Bilgin Aytaç (2014), *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları*, İstanbul: Dezanj Yayınları, s. 191.

edilmiştir. Öyle ki, insan haklarını korumak için yapılan müdahalelerin, doğrudan ciddi sorunlara neden olabileceğine vurgu yapılmıştır.⁹⁹

İngiliz Okulu içinde Çoğulcuların en önemli temsilcileri olarak Robert Jackson, James Mayall ve Hedley Bull gösterilmektedir.¹⁰⁰ Çoğulcular, düzen ve adalet ikilemi arasında bir tercih yaparlarken daima düzeni seçerler. Öyle ki, onlar için önemli olan uluslararası toplumun Çoğulcu ilkeler etrafında düzenin nasıl savunulacağıdır. Düzen ve adalet konusundaki yapılan seçimi Robert Jackson şu ifadelerle açıklamaktadır: “Eğer bu iki değer, insan hakları-adalet-ve müdahale yasağı - düzenin istikrarı-, grubundan birisini seçmek zorundaysak, bana göre uluslararası toplumun istikrarı, özellikle de büyük güçlerin birliği, Yugoslavya ya da dünyanın herhangi bir yerindeki azınlık haklarından ya da insanı korumadan çok daha önemlidir.”¹⁰¹

Robert Jackson tarafından ifade edildiği gibi, Çoğulcuların kurucu prensiplerinden birisi de kendi kaderini tayin etme hakkıdır. Jackson’a göre, insan hakları gibi liberal değerler bağlamında dış güçler tarafından askeri kuvvet kullanımı, kendi kaderini tayin etme hakkının açık bir ihlali şeklinde görülmektedir. Bundan başka, Çoğulcu görüşü benimseyenlere göre, uluslararası düzenin moral yükümleri arasında başta yer alan egemenlik bağlamında da bu yaklaşım sürdürülmektedir. Sonuç olarak, egemen bir devletin iç olayları bağlamında ortaya konan her dış bağıllık egemenlik normunu çiğnemektedir ve böylece, uluslararası düzen tehlikeye atılmaktadır. Uluslararası düzendeki bu tehdit ise, insani müdahalenin başarı ihtimaline Çoğulcuların daha şüpheci bakışını ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık, Dayanışmacılara göre, iç ve dış düzen arasında bir bağlantı vardır. Bunun nedeni ise, biçimlendirme noktasında sonuçlara sahip olmasıdır. Sonuç olarak, Dayanışmacılar tarafından egemenlik prensibinin ötesinde, uluslararası toplum normlarının önemine vurgu yapılarak bir niyetten ve itici bir kuvvetten bahsedilmiştir.¹⁰²

Genel olarak bakıldığında, Çoğulcuların insani müdahaleye şiddetle karşı çıkmalarını beş madde üzerinden açıklamak mümkündür.¹⁰³

⁹⁹Abdullah Torun (2015), “İngiliz Okulu Perspektifinde NATO’nun Kosova’ya Müdahalesi”, içinde (editörler: Sibel Turan & Nergiz Özkural Köroğlu) *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora, ss. 178-180.

¹⁰⁰ Ramazan Gözen (2014), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 239.

¹⁰¹ Robert Jackson (2000), *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, s. 291.

¹⁰² Jihane Jadrane (2012), “English School and Humanitarian Intervention: The Case of Libya and Syria”, Yüksek Lisans Tezi, Groningen Üniversitesi, Hollanda, Erişim Tarihi:17.06.2017, Erişim Adresi: http://arts.studenttheses.ub.rug.nl/16233/1/MA_2189402_J_Jadrane.pdf, ss. 12-13.

¹⁰³ Nermin Yavral (2011), “İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 162.

1. İnsan hakları standartları her zaman kültürel ön yargılar barındırır. Bu nedenle, insani aciliyeti neyin oluşturduğu konusunda uluslararası toplumda fikir birliği sağlanması olanaksızdır.
2. Güçlü devletler, insani motiflerle değil, sadece kendi öz çıkarlarıyla hareket etmekte ve bu nedenle de insani krizlere sadece seçici bir şekilde yanıt vermektedirler.
3. Egemenlik ve müdahale yasağı normunun sağladığı koruma, güçsüz devletler için güçlüler karşısındaki tek savunma aracıdır.
4. Uluslararası barış ve güvenlik, egemenin haklarının devletler tarafından karşılıklı olarak tanınmasına dayandığından, insani müdahale ne meşrudur, ne de yasal; çünkü uluslararası toplumun en temel normunu ihlal etmekte ve uluslararası savaş riskini artırmaktadır.
5. İnsani müdahaleler, korumayı amaçladıkları kişiler açısından da sağladıkları yarardan çok daha fazla zarar vermektedir.

Hedley Bull, devletlerin ortak hareketi ile insani müdahalenin savunulabilirliğini tartışır. Bunu da, uyum ve uygunluk (egemen devletler toplumu) koşulları ile yapılabileceğini belirtir. Ancak ona göre, bu iki koşullun uluslararası arenadaki devletlerin çoğu arasında bir oy birliği formu üzerinden uluslararası toplumda sağlanması zordur. Bu söylem temelinde, Bull'un Dayanışmacı yaklaşımına göre, insani müdahale engellenebilir. Bu engellenmenin de uluslararası toplum ile yapılabileceğini belirten Bull, bu vurgusunu devletlerin ağır insan hakları ihlallerine karşılık verilmesi sonrasında ortaya çıkan iktidarsızlığın önüne geçmek ve yine devletlerin insan haklarının bir silah olarak kötüye kullanılmasının engellenmesi gibi iki neden üzerinden açıklamaktadır.¹⁰⁴ Bunun yanında, Hedley Bull tarafından Dayanışmacı görüşü benimseyenlerin uluslararası topluma saygı duydukları belirtilmiş, bu görüşü benimseyenlerin savaş için meşru ve gayrimeşru şeklinde ayırım üzerinden ayrıştırma yaptıkları görülmüştür. Buradan da, onların insani müdahale hakkına ulaşılmaktadır.

Dayanışmacı görüşü benimseyenler, bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması gerektiğini ifade etmektedir. Hatta onlara göre, insan hakları devlet egemenliğinin önüne geçer ve bunu yaparken uluslararası etik standartlar üzerinden yapar.

---

¹⁰⁴ Jihane Jadrane (2012), "English School and Humanitarian Intervention: The Case of Libya and Syria", s. 13.

Sonuç olarak, Dayanışmacılar, devletlerin bu standartları korumakla görevli olduğu ifade ederler. Öyle ki, Dayanışmacılara göre, uluslararası toplumun en önemli aktörleri devletler değil, bireylerdir. Ancak devletleri de dışlamayan Dayanışmacılara göre, uluslararası toplumun amacı devletleri korumak ve insanların gelişimini teşvik etmektir. Hatta onlara göre, devletlerin sahip olduğu egemenlik hakkı insan gelişimine zarar verecek davranışlar yaratacak şekilde kullanılmamalıdır; çünkü devletler, kendi ülke sınırları içerisinde yaşayan insanları korumakla görevlidir. Buna karşılık, eğer ülke sınırları içerisinde insan hakları ihlalleri yaşıyorsa, bu ihlallere neden olan devletin egemenlik hakkı ve dokunulmazlığı ortadan kalkar.¹⁰⁵

İngiliz Okulu içerisinde Dayanışmacı kanadın önde gelen temsilcileri arasında Nicholas Wheeler, John Vincent ve Tim Dunne gösterilmektedir.¹⁰⁶ İngiliz Okulu içindeki en önemli Dayanışmacı bilgin olarak gösterilen Nicholas Wheeler, haklı savaş geleneğine dayandırdığı bir insani müdahale teorisi geliştirmiştir. Wheeler'a göre, meşru insani müdahale teorisinin insancıl olması için dört müdahale ölçütü vardır. Bu ölçütler; en yüksek insani tehlike, son çare, orantılılık -askeri güç kullanımı- ve yüksek ihtimalli olumlu sonuçtur.¹⁰⁷

Wheeler'in ortaya koyduğu insani krizlere veya insan hakları ihlallerine dair kaygıların bir benzeri Tim Dunne tarafından da ortaya konulmuştur. Bu sebeple, her ikisi de yapılan insan hakları ihlalleri karşısında devletlerin müdahale şeklinin nasıl olacağına dair bir yönelmenin olduğu gözlemlenmiştir.¹⁰⁸ Bu yönelmede hem Wheeler, hem de Dunne tarafından uluslararası toplumun yapısına insani müdahale ilkelerinin yerleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışmışlar. Dunne'a göre, her ne kadar bu tarz bir düzenin oluşturulması için uluslararası hukukun bazı dönemlerde ihlal edilmesine neden olsa bile, acil derecede insani müdahalelerin iyi bir uluslararası toplum inşa etmek adına zaruri olduğu savunulmaktadır.¹⁰⁹

John Vincent, *Human Rights and International Relations* (1986) adlı eserinde, müdahale etmeme ilkesini savunmuştur. Bununla birlikte, Vincent, 1994 yılında yapmış olduğu çalışmalarında, devletlerin dış baskılara karşı uluslararası insan hakları hukukuna uyma noktasında titiz davrandıklarına işaret etmektedir. Bunun yanında, NATO'nun Sırbistan'a yapmış olduğu müdahalede savaş suçu işlenen ve insan hakları ihlalleri yapan devletlere karşı

¹⁰⁵ Sinem Arslan (2016), "Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahaleler", ss. 45-46.

¹⁰⁶ Ramazan Gözen (2014), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 239.

¹⁰⁷ Jihane Jadrane (2012), "English School and Humanitarian Intervention: The Case of Libya and Syria", s. 15.

¹⁰⁸ J. Nicholas Wheeler (2000), *Saving Strangers-Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press.

¹⁰⁹ Andrew Linklater (2015), "İngiliz Okulu", s. 139.

ne zaman ve nasıl müdahale edileceği konusunda oy birliğinin olmadığı da Vincent tarafından aktarılmıştır.

Vincent'in insani müdahale temellinde sahip olduğu görüşlerinin altında temel haklar bulunmaktadır. Vincent'in bu görüşlerini belirtirken uluslararası toplumu ele aldığı gözlenmiştir. Vincent, uluslararası toplum hakkında görüşlerini vurgularken, devlet egemenliğine ve insan haklarına değinerek açıklamalar yapmıştır. Bu temelde, Vincent'in uluslararası toplum görüşünün temelinde yer alan ahlaki vurguda devletlere müdahale konusunda yaklaşımlarının nasıl olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu yaklaşımı ortaya koyarken, Vincent'in, insanlar için ortak değerler olarak tarif ettiği temel haklar, yani geçim ve güvenlik temelli hakların önemli olduğunun belirtildiği görülmüştür. Vincent tarafından temel haklar temeline geçim hakkından bahsedilmektedir. Bu haklar kapsamında, Vincent, devlete yapılacak olan insani müdahalenin bu hakların engellenmesi temeline yapılabileceğine vurgu yapmıştır.¹¹⁰

John Vincent'a göre, insani müdahalenin meşruluğu noktasında üç şeyin olması gereklidir. *“Birincisi, haklarının, müdahale için bir sebep oluşturması için, başlı başına, insanların uluslararası toplumda bağımsız bir statüsünün olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. İkincisi, insan hakları ile yurt içi yargı yetkisi arasında gerginlik olduğundan ve uluslararası hukukun oturmuş olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Üçüncüsü, uygun olarak pozitif şekilde, devlet uygulamasının, insani müdahale doktrinini desteklediğini göstermemiz gerekecektir.”*¹¹¹

Özetlemek gerekirse, İngiliz Okulu'nun insani müdahaleye ilişkin bakışı Çoğulcu ve Dayanışmacı şeklinde ayrılan iki zıt grup üzerinden ortaya konulmuştur. Çoğulcu grubun savunucuları egemenlik kavramı açısından insani müdahalenin yapılmaması yönünde görüşleri öne sürerken, Dayanışmacı grubun savunucuları ise, bireyler vurgusu üzerinden insani müdahalenin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

3. ABD'nin Suriye Politikası: Obama Dönemi

3.1. Suriye'nin Kısa Tarihi: Geçmişten Günümüze

Suriye, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan anlaşmada ilk olarak İngiltere'ye verilmesi planlanırken, sonrasında iki tarafın da anlaşması ile Fransa'ya devredilmiştir. Bu devir sonrasında Fransa tarafından Suriye altı yönetime ayrılmıştır. Bu

¹¹⁰ Ana Gonzalez-Pelaez & Barry Buzan (2003), “A Viable Project of Solidarism? The Neglected Contributions of John Vincent's Basic Rights Initiative”, *International Relations*, Cilt 17, Sayı: 3, ss. 321-339.

¹¹¹ Hedley Bull & Benedict Kingsbury & Adam Roberts (2015), *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*, s. 248.

oluşum, daha sonra yerini Hatay Cumhuriyeti haricinde diğer yönetimlerin tek bir yönetim altında birleştirilmesi ile oluşan bir yapıya bırakacaktır. 1941 yılında Fransa tarafından Suriye'ye kısmi bağımsızlık verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa Suriye'den çekilmiş, ardından ise Suriye 1946'da Birleşmiş Milletler'e katılarak Suriye Arap Cumhuriyeti adını almıştır.¹¹² Suriye Arap Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ile devletin içinde uzun yıllar yaşanacak olan siyasi ve anayasal mücadelelere tanıklık edilmiştir.¹¹³

1943 yılında, Suriye'de Arap dilinde “*yeniden diriliş*” anlamına gelen ve bütün Arapları tek bir çatı altında birleştirme niyetini taşıyan Baas Partisi, Mişel Eflak, Zeki Arsuzi ve Salah Bitar tarafından kurulmuştur. Bu iki temel üzerine oluşturulan Baas Partisi, ilk kongresini 1947'de Şam'da yapmıştır.¹¹⁴ 1950'li yılların ortalarında, Suriye'nin küresel ölçekte adından söz ettirmeye başlaması iki gelişme ile olmuştur. Bunlardan birincisi, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnâsır'ın ortaya koymuş olduğu Arap milliyetçiliğinin Suriye'de geniş ölçekte taraf bulması olurken; ikincisi de, 1955'te Suriye ile Sovyetler Birliği'nin çeşitli anlaşmalar imzalamasıyla olmuştur. Bu anlaşmalar ile Suriye'de askeri ve teknolojik anlamda göreceli bir kalkınma gerçekleşmiştir.¹¹⁵ Ardından, 1958'de, Suriye'nin Cemal Abdünnâsır yönetimdeki Mısır'la “*Birleşik Arap Cumhuriyeti*” adından bir devlet altında birleştiği görülmüştür. Bu devletin Devlet Başkanlığına da Cemal Abdünnâsır getirilmiştir.

Fakat Abdünnâsır'ın Suriye ile Mısır'ı “*tek bir Arap devleti*” olarak yönetme rüyası 1961'de dağılmıştır. Öyle ki, Suriye'nin bu oluşundan ayrılmasının bazı nedenler bulunmaktadır. Bunlar; halk arasında da etkili olan “*Cemal Abdünnâsır Mısır'ı ön plana çıkardı, Suriye'nin lideri olamadı*” söylemleri ve 1961'de Abdülkerim Nahlava'nın Suriye'de yönetime yaptığı darbedir.¹¹⁶ Ardından, 8 Mart 1963'te Baas Partisi'nin dönemin Suriye yönetimine karşı gerçekleştirmiş olduğu müdahale ile ülke yönetimini ele geçirdiği görülmüştür. Ülke yönetiminin ele geçirilmesi noktasında yaşanan gelişmelerin bir benzeri Baas Partisi içerisinde de yaşanmıştır. 1966 tarihinde Baas Partisi'nde yeni bir darbe yaşanmıştır. Yapılan darbe sonrasında, Salah Cedit, Muhammed Umran ve Hafız Esad liderliğindeki oluşan yeni kadro ülke siyasetinin yeni karar alıcıları haline gelmiş olmalarına rağmen, bu kadrolaşma

¹¹² Öner Buçukcu (2012), “Genel Bilgiler”, (editör: Birol Akgün) *Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, SDE Analiz, Erişim Tarihi: 02.09.2016, Erişim Adresi: <https://turkistanilibrary.com/sites/default/files/suriye-analiz.pdf>, ss. 4-9.

¹¹³ H. Muhammed Mercan (2016), “1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, içinde (editörler: Mehmet Akif Okur & Nur Salık) *Bağımsızlıktan Arap Bahar'ına Suriye İç ve Dış Politika*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, s. 240.

¹¹⁴ Öner Buçukcu (2012), “Genel Bilgiler”, ss. 5-6.

¹¹⁵ H. Muhammed Mercan (2016), “1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, s. 241.

¹¹⁶ Mert C. Demir (2012), “Suriye Tarihi-3”, *Gündem Türkiye*, 07.06.2012, Erişim Tarihi: 16.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.gundemturkiye.com/tarih/dunya-tarihi/suriye-tarihi-3.html>.

süreci, aynı zamanda daha sonra Devlet Başkanı Salah Cedid ve Savunma Bakanı Hafız Esad arasında yaşanılacak olan dört yıllık çekişmeyi de beraberinde getirmiş¹¹⁷, yaşanan bu çekişmenin galibi ise 13 Kasım 1970’de yapmış olduğu askeri darbe sonrasında Hafız Esad olmuştur. Hafız Esad, Suriye’de Mart 1971’de yapılan referandum sonrasında, oyların büyük çoğunluğunu alarak, Suriye’nin ilk Nusayri kökenli Devlet Başkanı olmuştur.¹¹⁸

1971 yılından 2000 yılına kadar yönetimde kalan Hafız Esad, Soğuk Savaş döneminde daha ziyade SSCB’ye yakın bir dış politika anlayışı benimserken, iç politikada ise farklı siyasal rejimlerin önüne geçecek bir yönetim anlayışı sergilemiştir.¹¹⁹ Bu noktada, Hama kenti, Müslüman Kardeşler (İhvan) örgütünün merkezi konumundadır. Müslüman Kardeşler örgütünün 1980’lerde Hafız Esad’a karşı gerçekleştirmiş olduğu suikast girişiminin başarısız olması sonrasında, Sünni Müslüman-Nusayri çatışması ileri boyuta taşınmıştır. Bu başarısız girişimi sonrasında, Hafız Esad’ın iki tavır sergilediği görülmüştür. Birincisi, Esad’ın hapisanedeki Sünni Müslümanları öldürmesidir. Diğeri ise 1982’de Hama’da Esad’ın 38.000 kişinin (farklı kaynaklarda 10 bin ile 25 bin arasında gösterilir¹²⁰) yaşamını yitirmesine ve 800.000 Suriyeli’nin ülkeyi terk etmesine neden olacak eylemleridir. Yaşanılan bu vahşet sonrasında, Müslüman Kardeşler büyük ölçüde gücünü kaybetmiştir. Böylece, Hafız Esad Suriye’de rakipsiz konuma gelmiştir.¹²¹ Hafız Esad tarafından yapılan bu vahşetin bir benzerinin yıllar sonra oğlu Beşar Esad tarafından Suriye’de tekrarlandığı görülmüştür.

Hafız Esad’ın 2000 yılında akciğer kanserinden ölümü sonrasında, devlet yönetimini geçici olarak 1971-2000 yılları arasında Devlet Başkan Yardımcılığı görevini yürütmekte olan Abdülhalim Haddam üstlenmiştir. Parlatonun Cumhurbaşkanı seçilme yaşını 40’tan 34’e düşürmesi ile de Esad’ın oğlu Beşar Esad’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin yolu açılmıştır.¹²² 2000 yılında Suriye’de yapılan oylama sonrasında, Beşar Esad Suriye’nin yeni Devlet Başkanı seçilmiştir.¹²³ Esad’ın iktidarında iki önemli olay yaşanmıştır. Birincisi, Şubat 2005’te Lübnan Başbakanı Refik el-Hariri Beyrut’ta uğramış olduğu saldırıdır. Şam muhalifi olan bir liderin

¹¹⁷ H. Muhammed Mercan (2016), “1970’ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, ss. 239-243.

¹¹⁸ Nevin Yazıcı (2012), “Suriye Siyasi Tarihi”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Erişim Tarihi: 05.10.2016, Erişim Adresi: <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>.

¹¹⁹ Öner Buçukcu (2012), “Genel Bilgiler”, s. 6.

¹²⁰ Thomas L. Friedman (2001), “Hama Rules”, *The New York Times*, 21.09.2001, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/2001/09/21/opinion/foreign-affairs-hama-rules.html>.

¹²¹ Nevin Yazıcı (2012), “Suriye Siyasi Tarihi”.

¹²² SETA (2012), “Suriye’de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya”, Erişim Tarihi: 05.12.2016, Erişim Adresi:

http://file.setav.org/Files/Pdf/20131009145306_suriyedeaktörlerrejimmuhalefetdiniyapivemedya.pdf, s. 11.

¹²³ Öner Buçukcu (2012), “Genel Bilgiler”, s. 7.

öldürülmesi sonrasında gözler Esad'a dönmüştür. Bu krizin aşılması için ise, Esad yönetimi, Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Rusya ile ilişkilerini geliştirme çabaları yoluna girmiştir.¹²⁴ İkincisi, Temmuz 2006'da Hizbullah-İsrail arasında yaşanan savaşta Esad'ın takınmış olduğu tavidir. Esad, bu savaşta Hamas'a destek vermiş ve ayrıca Arap dünyasını yönlendirme arzu için İsrail'e karşı direniş vurgusu yapmıştır. Bu yolla, Esad, babasının izlemiş olduğu gibi İran siyasetinin bir benzerini devam ettirmiştir. Esad, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefikleri olan bölge devletleri İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan'a karşılık olarak ise, İran başta olmak üzere birçok devletin desteğini arama yolu girişmiştir. Bu noktada Esad döneminde özellikle Türkiye ile Suriye arasında yaşanan yakınlaşma dikkat çekicidir.¹²⁵

1946 yılından 1970'li yılların başlarına kadarki dönem aralığı Suriye'de sıkça değişen bir yönetim süreci yaşanmıştır. 1970'lerin başında Hafız Esad'ın Suriye'de iktidarını kurması sonrasında, Esad ile Suriye'deki Sünni Müslümanlar arasında çekişmeler yaşanmış, yaşanan bu çekişme ise 1982 yılında Hama'daki vahşetin ayak sesleri olmuştur. İnsanlık tarihinde hazin bir olay olarak kayıtlara geçen bu vahşetin bir benzeri ve hatta daha şiddetli olanı ise Mart 2011'den sonra Suriye'de bu sefer Beşar Esad tarafından tekrar yaşatılacaktır. Bu bölümde “*Arap Baharı*” adlandırılması ile başlayan halk hareketlerinin bir diğer durağı Suriye devleti içerisinde yaşanan gelişmelere, Esad yönetiminin bu hareketlere nasıl cevap verdiği bakılacak ve Suriye'deki gruplardan bahsedilecektir.

Arap Baharı, 17 Aralık 2010'da 26 yaşındaki Muhammed Buazizi adında bir seyyar satıcının kendini yakması sonrasında, Tunus'ta bir isyan ile başlamıştır.¹²⁶ Tunus'ta “*düzen yıkılsın*” ve “*Ekmek, Onur, Hürriyet*” gibi sloganlar üzerinden gelişen olaylar kısa zamanda domino etkisi göstererek başta Mısır, Yemen, Libya, Suriye olmak üzere bütün Arap ülkelerindeki despotik yönetimleri etkisi altına almış, hatta kimilerini de iktidardan düşürmüştür. Örneğin, Tunus'ta 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali rejimi 14 Ocak 2011'de, Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejimi Şubat 2011'de, Yemen'de 33 yıllık Ali Abdullah Salih iktidarı Kasım 2011'de, Libya'da da 42 yıllık Muammer Kaddafi rejimi Şubat 2011'de kanlı bir yıkılma sürecine girmiştir.¹²⁷ Geniş bir alanı etkisi altına alan bu halk hareketleri, tarihsel, sosyo-ekonomik, yönetsel,

¹²⁴ H. Muhammed Mercan (2016), “1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, s. 255.

¹²⁵ ORSAM (2011), “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, Erişim Tarihi: 05.10.2016, Erişim Adresi: http://orsam.org.tr/d_hbanaliz/20111116_85raportum.pdf, ss. 16-17.

¹²⁶ SETA (2011), “İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları”, Erişim Tarihi: 25.02.2019, Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126133624_seta-libyada_donusumun_sancilari.pdf, s. 85.

¹²⁷ Seyfettin Gürsel (2013), “Dönemin Bilançosu”, içinde (editör: Baskın Oran) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 3: 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 51.

ordunun rolü, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisi, işsizlik ve tek aileli yönetimler gibi nedenler üzerinden açıklanmaktadır.¹²⁸

2010 yılının sonlarına gelindiği vakit, Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasını etki altına alan “Arap Baharı” veya “Arap Uyanışı” isimli halk ayaklanmaları, Suriye rejimini endişeye sevk etmiştir. Ancak Suriye rejimince, Suriye’nin diğer ülkelerden farklı olduğu ve iç ve dış bağlantılı bu değişim sürecinden pek etkilenilmeyeceği vurgulanmıştır. Bu söylemi destekleyen başka bir açıklama da Devlet Başkanı Beşar Esad tarafından yapılan açıklamadır: “*Uluslararası alanda takındığı muhalif duruşun halkı tarafından desteklendiği ve ülkenin yaşadığı ekonomik zorluklar ve siyasi açmazlara halkın dayanma gücü olduğu, en azından onları ayaklanmaya sevk edecek düzeyde olmadığı düşüncesiyle hareket etmiş ve devletin ve halkın arasında bu meselelere dair görüş farklılığı olmadığını savunmuştur.*”¹²⁹ Suriye’deki isyan süreci, devrimin aksine bir takım kamu hizmetleri talebiyle başlamıştır.¹³⁰

Suriye bölgesinde ilk olaylar, 2011 yılının ilk aylarında küçük protestolar şeklinde başlamıştır. Ancak zaman geçtikçe bu olaylar, sivil bir ayaklanmaya dönüşmüştür.¹³¹ 3 Şubat 2011’de Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden Suriye’de 4 Şubat 2011 tarihi “*Öfke Günü*” olarak ilan edilmiştir. Bu yolla, 5 Şubat 2011’de halkın protesto gösterilerine katılması adına davetler yapılmıştır. Ancak yapılan bu çağrılar Suriyeliler tarafından pek ilgi görmemiş, 17 Şubat’ta Şam’daki Hamidiye Çarşısı’nda polislin bir esnafı dövmesi sonrasında ise “*Suriye halkı aşağılanmayacaktır*” sloganları eşliğinde halk arasında başlayan protesto gösterilerine Suriye halkından yoğun katılımlar yaşanmıştır.¹³²

15 Mart 2011’de, Suriye’nin Dera kentinden halk sokağa çıkmıştır. Fakat Suriye rejimi tarafından yaşanan olayın sadece Dera kenti ile alakalı olduğuna dair bir açıklama yapılmıştır.¹³³ Ancak 18 Mart 2011’de Suriye’de isyanlar geniş katımlı halk hareketleri şeklinde başlamıştır. Bu tarih, Suriye’de isyanların başlangıcı olarak kabul görmektedir. Özellikle 20 Mart 2011 tarihi de dâhil olmak üzere Dera’da binlerce kişinin katıldığı gösteriler,

¹²⁸ Burhanettin Duran & Nurullah Ardıç (2014), “Arap Baharı”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 457-462.

¹²⁹ Yağmur Şen (2013), “Suriye’de Arap Baharı”, Erişim Tarihi: 14.10.2016, Erişim Adresi: http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf, s. 59.

¹³⁰ Fehim Taştekin (2015), *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 62.

¹³¹ Abdürrahim Sarraj & Cihan Taşgın (2015), “Arap Baharı ve Suriye İç Savaş Çatışması”, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi: <http://ife.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/Arap-Bahar%C4%B1-ve-Suriye-%C4%B0%C3%A7%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1.pdf>.

¹³² 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2013), “Suriye İsyânının Kronolojisi”, 02.09.2013, Erişim Tarihi: 01.09.2016, Erişim Adresi: <https://www.21yyte.org.tr/merkezler/suriye-krizinin-kronolojisi>.

¹³³ *Sabah* (2012), “İlk Saniyeden Bugüne Suriye İç Savaşının Takvimi”, 21.11.2012, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/aktuel/2012/11/21/ilk-saniyesinden-bugune-suriye-ic-savasinin-takvimi>.

sonrasında giderek rejim karşıtı bir siyasal pozisyona doğru evrilmiştir. Bu tarihten sonra olaylar ülke geneline doğru bir yayılma da göstermiştir. Ancak Suriye rejimine karşı yapılan gösterilerin yanında, rejimi destekleyen bazı gösterilerin de 29 Mart 2011’de ülkenin dört bir yanında gerçekleştirildiği görülmüştür. Hatta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad tarafından 30 Mart 2011’de Halk Meclisi’nde gerçekleştirilen konuşmada, ülkede çeşitli reformların yapılacağı ifade edilmiştir. Esad, ayrıca, özellikle Dera kentinde yaşananları bir komplo şeklinde de tanımlamıştır.¹³⁴ Aslında, sorulması gereken bir soru da şudur: Neden Dera? Bunun altında yatan üç tane sebebi ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Bir dönem Baas ideolojisinin kaleleri arasında yer alması,¹³⁵
2. Ürdün sınırına yakın olması sebebi ile dış etkenlere ve müdahalelere açık olması,¹³⁶
3. Kuraklığa bağlı olarak halkın ekonomik refahının düşmesi.¹³⁷

Nisan ve Mayıs aylarında Suriye rejimi karşıtı gösteriler devam etmiştir. Özellikle sosyal medya siteleri üzerinden organize olmayı deneyen Suriyeli muhalifler tarafından Esad’ın istifaya davet edildiği görülmüştür. Buna karşılık, Suriye rejimi tarafından Nisan 2011 tarihi ile birlikte muhaliflere karşı bir kuşatma girişimi başlatılmıştır. Bunlardan ilki olayların başladığı Dera kentinde olurken, sonrasında 7 Mayıs’ta Banyas ile Humus ve Temmuz 2011’de Deyruzzor ile Hama kentleri ablukaya alınmıştır. Nitekim bu kentlerin aylarca ablukaya alındığı görülmüştür. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise 2011 yazında rejim karşıtlarının silahlı direnişe başlamalarıdır.¹³⁸ Bu ekseninde, 29 Temmuz 2011’de Suriye rejimi içerisindeki bazı ordu mensupları bir araya gelmiş ve sonrasında Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuştur. Ocak 2012 tarihinde sonra da Suriye’de çatışmaların daha geniş bir alana yayıldığı görülmüştür. 2013’te Esad rejiminin sivil halka karşı yaptıkları artık açık bir katliama dönüşmüştür.¹³⁹

Suriye’de yaşanan çatışmalara baktığımızda, bölge içerisindeki grupları Esad rejimine karşı olan ve Esad yanlısı olanlar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Esad rejimine karşı olan aktörler de askeri ve siyasi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında, askeri aktörler de kendi içerisinde yerel ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yerel askeri aktörler;

¹³⁴ 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2013), “Suriye İsyanının Kronolojisi”, 02.09.2013, Erişim Tarihi: 01.09.2016, Erişim Adresi: <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/suriye-krizinin-kronolojisi>.

¹³⁵ Yağmur Şen (2013), “Suriye’de Arap Baharı”, s. 59.

¹³⁶ Fehim Taştekin (2015), *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!*, s. 62.

¹³⁷ A. g. e., s. 63.

¹³⁸ *Sabah* (2012), “İlk Saniyeden Bugüne Suriye İç Savaşının Takvimi”.

¹³⁹ Sarraj & Taşgın (2015), “Arap Baharı ve Suriye İç Savaş Çatışması”.

Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), İslami Cephe, Orta İslamcı Gruplar, Suriye Devrimcileri, Yerel Bağımsız Gruplar ve Partiya Yetkiya Demokrat (PYD) şeklinde sıralanabilir. Yabancı askeri aktörler ise; Al Nusra Cephesi, IŞİD (Irak-Şam İslam Devleti) ve Bağımsız Göçmen Tugayları'dır. Rejim karşıtı siyasi aktörler Suriye Ulusal Konseyi, Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Kurulu, Suriye Devrimci ve Muhalif Güçler Ulusal Koalisyonu ve Suriye Geçici Hükümeti'dir. Bu gruplara karşı olarak, Esad yanlısı askeri gruplar da yerel ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yerel askeri gruplar Şebbihalar ve Milli Savunma Kuvvetleri diye sıralanmaktadır. Esad yanlısı yabancı gruplar ise Hizbullah ve Iraklı milisler olarak sıralanmaktadır.¹⁴⁰

Mart 2011'de Dera kentinde başlayan ve sonrasında ülke geneline yayılan halk hareketlerine Suriye rejiminin askeri güç kullanması binlerce insanın maruz kaldığı büyük bir insani krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, aynı zamanda, Suriye'ye karşı insani müdahale tartışmalarının dillendirilmesinin de önünü açmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde, Suriye'de yaşanan insani krize ilişkin ABD'nin krize siyasal söylemleri ve eylemlerinin İngiliz Okulu içerisindeki hangi yaklaşımla ilişkilendirileceği hususuna değinilecektir. Bu ilişkilendirmeyi yapmadan önce, kısaca, ABD'nin Suriye ile tarihte kurmuş olduğu karşılıklı ilişki de göz önüne alınacaktır.

3.2. ABD'nin Suriye Politikası İngiliz Okulu Üzerinden Analizi

ABD, 1946 yılında bağımsızlığını elde eden Suriye ile ilişkilerini Şam'a Konsolosluk açarak başlatmasıyla Suriye'yi egemen bir devlet olarak tanımıştır. Bu tarih, aynı zamanda, ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engellemek, petrole ulaşmak ve İsrail'i korumak gibi hedefler nedeniyle Sovyetler Birliği yanlısı bir politika izleyen Suriye ile ABD arasındaki ilişkilerin de gerilmesine neden olmuştur. Hatta 1957'de, ABD'nin Suriye yönetimini değiştirmek adına bir darbe planladığının ortaya çıkması, ABD ile Suriye arasında yaşanacak güvensizliğin başlangıcı olmuştur.¹⁴¹ Suriye ile ABD arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinin altındaki bir diğer olay ise 1967 yılındaki Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı olmuş, bu savaş sonrasında Suriye'nin Golan Tepeleri'ni kaybetmesinde ABD'nin destek sağladığı iddiaları Suriye'nin ABD ile ilişkilerini kesmesinde önemli bir etken olmuştur.¹⁴² 1970'te Suriye'de Hafız Esad iktidara

¹⁴⁰ A.g.e.

¹⁴¹ Evren Altınkaş 2016), "Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", içinde (editör: Barış Adıbelli) *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 143.

¹⁴² Reyhan Güner (2016), "Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü", içinde (editörler: Mehmet Akif Okur & Nuri Salık) *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 266-267.

gelmesine rağmen, ABD-Suriye ilişkilerindeki gerginlik azalmamış, aksine Hafız Esad'ın ölümüne kadar devam etmiştir.¹⁴³

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırılar sonrasında, ABD Başkanı George W. Bush, yapmış olduğu konuşmada, terörizmi destekleyen ve kitle imha silahları edinmeyi amaçlayan İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletleri “*şer eksenî*” (*axis of evil*) şeklinde adlandırmıştır. Bu sınıflandırma, Mayıs 2002'de ABD'li politikacı John Bolton tarafından Küba, Libya ve Suriye gibi devletlerin de yer alacağı şekilde “*haydut devletler*” (*rogue states*) olarak genişletilmiştir.¹⁴⁴ Öyle ki, 2004 yılında ABD Senatosu'nda Suriye Sorumluluk Yasası temelinde Suriye'ye karşı bir dizi yaptırım öngören yasa teklifi kabul edilmiştir. ABD'nin Suriye'ye karşı eleştirisi, 2005'te Lübnan Başbakanı Hariri'nin suikast sonucunda yaşamını yitirmesiyle artarak devam etmiştir.¹⁴⁵ ABD ile Suriye arasındaki ilişkilerin tamamen kesilmesi sonrasında, Türkiye'nin yeni bir Irak vakasının yaşanmaması adına araya girmesi ve Suriye ile İsrail arasında Türkiye'nin arabuluculuk yapması sonrasında, ABD ile Suriye arasındaki gerginlik yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Nitekim 2009'da dönemin ABD Başkanı Barack Obama, Şam'a yeniden Büyükelçi atamıştır.¹⁴⁶

Ancak Arap Baharı sürecinde ABD'nin izlemiş olduğu aşırı ihtiyatlı, ön plana çıkmayan, düşük profil sergileyen ve gelişmeleri perde arkasından izleyerek kritik güvenlik sorunlarının bölgesel güçlere havale eden politik tutumu hem iç politikada, hem de uluslararası platformda tartışma yaratmıştır.¹⁴⁷ Bu açıklamayı destekleyen önemli bir örnek ise ABD'nin 2011'de Libya'da ise “*geriden liderlik*” (*leading from behind*) anlayışını kendi temel ilkesi yapmasıdır.¹⁴⁸ Libya'da yaşanan insani krizler, BM Güvenlik Konseyi tarafından 1970 ve 1973 sayılı kararların alınmasına katkı sağladığı gibi, ABD'nin NATO vasıtasıyla Libya krizine dahil olduğu ve Libya'daki gidişatın değişmesine etki etmiştir.¹⁴⁹ Ancak, 2011'de ABD Suriye'de yaşanan insani krize farklı yaklaşmıştır. Öyle ki, ABD Başkanı Obama tarafından 6 Mart 2012 tarihinde yapılan açıklamada, ABD'nin Libya ile Suriye'de farklı bir uygulamada bulunmasını şu açıklaması üzerinden vurguladığı görülmüştür: “*Libya konusunda biz uluslararası toplumu harekete geçirdik, BM Güvenlik Konseyi'nin onayını aldık, bölgedeki Arap devletlerinin tam*

¹⁴³ Evren Altınkaş (2016), “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, ss. 144-145.

¹⁴⁴ Reyhan Güner (2016), “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, ss. 272-273.

¹⁴⁵ Evren Altınkaş (2016), “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, s. 151.

¹⁴⁶ Birol Akgün (2012), “ABD'nin Suriye Politikası”, içinde (editör: Birol Akgün) *Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, SDE Analiz, Erişim Tarihi: 02.09.2016, Erişim Adresi: <https://turkistanilibrary.com/sites/default/files/suriye-analiz.pdf>, ss. 10-15.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 10.

¹⁴⁸ Benan Kepsutlu (2016), *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 262.

¹⁴⁹ Haydar Çakmak (2016), *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*, Ankara: Kaynak Yayınları, s. 403.

desteğini sağladı ve askeri hareketin kısa zamanda sonuç getireceğine emin olduktan sonra harekete geçtik. Suriye’de ise durum çok daha karmaşıktır”. Başkan Obama tarafından Suriye’de yaşanan bu karmaşıklığın temelinde Rusya, İran ve Çin gibi devletlerin olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰ Obama tarafından belirtilen bu karmaşık durum karşısında ABD’nin Suriye krizine Dayanışmacıların söylemlerine dayanak oluşturacak söylemlerde bulunmasına rağmen büyük çaplı bir askeri müdahale girişiminde bulunulmadığı görülmüştür.

2013 yılında “*Suriye’nin Dostları*” isimli toplantı sırasında dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry tarafından Suriyeli muhaliflere 60 milyon dolarlık ek yardım yapılacağı ifade edilmiştir.¹⁵¹ Ayrıca, Kerry tarafından ABD’nin, ilk kez, silahlı muhalif gruplara gıda ve ilaç yardımı yapacağını açıklamaları yapılmıştır.¹⁵² 7 Nisan 2013 tarihinde Suriye’nin Doğu Guta/Duma şehrine Esad güçleri tarafından kimyasal silah saldırısının gerçekleştirilmesi sonrasında çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği iddiası ortaya atılmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nauert tarafından Suriye’de yaşanan insani krize uluslararası toplumun tepki göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵³ Bunun yanında, 25 Nisan 2013’de dönemin ABD Savunma Bakanı olan Chuck Hagel’in istihbarat birimlerinin Suriye’de yaşanan olaylarda Suriye yönetiminin kimyasal silah kullandığı bilgisini ortaya atması bu iddiaları destekler niteliktedir.¹⁵⁴ ABD yetkilileri tarafından Suriye’de kimyasal silah kullanılarak, Suriye’de insani krizin üst boyutlara ulaştığı bilgisinin insani kriz vurgusunu söylemsel temelde desteklemektedir. Ayrıca Suriye’deki insani krizlerin sona erdirilmesi noktasında söylemsel vurguların yerine, ABD’li yetkililer tarafından eyleme geçilmesi tarzında çağruların İngiliz Okulu’nun Dayanışmacıların müdahale yapılması görüşünü desteklemektedir.

Ağustos 2013’te Suriye’nin Doğu Guta şehrine Esad rejimi tarafından tekrar kimyasal silahla saldırıda bulunulması, Türkiye ve ABD başta olmak üzere birçok devletin dikkatinin Suriye’ye doğru çevirmesine neden olmuştur.¹⁵⁵ Hatta, bir yıl önce, Suriye’de yaşanan insani krizler sonrasında uluslararası toplum tarafından da bölgeye insani müdahale yapılması tarzında çeşitli

¹⁵⁰ Benan Kepsutlu (2016), *Amerika’nın Ortadoğu Politikası*, s. 266.

¹⁵¹ TRT Haber (2013), “Suriye’nin Dostları” Toplandı”, 28.02.2013 Erişim Tarihi: 08.10.2016, Erişim Adresi: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyeden-suriye-icin-acil-kodlu-cagri-76583.html>.

¹⁵² AlJazeera (2013), “ABD Muhaliflere Yardımı Artırıyor”, 28.02.2013, Erişim Tarihi: 06.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-muhaliflere-yardimi-artiriyor>.

¹⁵³ Bianet (2018), “Duma’ya Kimyasal Silah İddiaları”, 16.04.2018, Erişim Tarihi: 02.07.2018, Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/siyaset/195929-dogu-guta-da-kimyasal-silah-iddialarina-karsilikli-aciklamalar>.

¹⁵⁴ Ensonhaber.com (2013), “ABD Savunma Bakanı: Suriye Kimyasal Silah Kullandı”, 26.04.2013, Erişim Tarihi: 10.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.ensonhaber.com/abd-savunma-bakani-suriye-kimyasalsilah-kullandi-2013-04-26.html>.

¹⁵⁵ SETA (2014), “2013’te Dış Politika”, Erişim Tarihi: 02.07.2018, Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311135555_2013te-dis-politika-pdf.pdf, s. 85.

talepleri dile getirilmiştir. Öyle ki, 2012’de Başkan Obama’nın dikkat çektiği askeri operasyonun yapılması için kimyasal silah şartının belirtilmesine ve Ağustos 2013’te bölgede bu durumun yaşanmasına rağmen, ABD’nin askeri müdahale seçeneğini kullanmadığı görülmüştür. Bu saldırılar ABD’nin kırmızı çizgilerinin açık bir ihlali olmasına rağmen, müdahalenin yapılmamasının temelinde¹⁵⁶ Rusya’nın girişimleri sonrasında Suriye’nin kimyasal silah sözleşmesine katılması ve bu silahların teslim edilmesi yatmaktadır.¹⁵⁷ Suriye’de sivil halka karşı kimyasal silah kullanılması sonrasında, ABD, duruma tepki göstermiştir. Bu durum, ABD’nin Suriye’ye askeri müdahalenin yapılması için söylemsel vurguların Dayanışmacıların görüşlerinin destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Mart 2003’te yaşanan ABD’nin Irak işgali ve Mart 2011 tarihine kadar ABD’nin varlığını bölgede sürdürmesi daha önceden de Afganistan, Bosna ve Çeçenistan gibi yerlerde savaşmış olan tecrübeli yabancı savaşçıların Irak’a gelmelerine ve burada örgütlenme yoluna gitmelerine neden olmuştur. Sonrasında radikal örgütlenmeler olarak adlandırılacak olan bu örgütlenmelerin bir diğer durağı da Suriye olmuştur. Suriye’nin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, radikal örgütlenmelerin sayısında bir artış yaşanmıştır. Bu örgütlenmeler, aynı zamanda, Suriye’deki iç savaşın uzamasına neden olmuştur. Bu savaşın uzanmasının altında da Esad rejiminin Özgür Suriye Ordusu’na müdahale etmesi yatmaktadır. Çünkü bu örgütlenmeler, bu sayede Suriye’deki kazanımlarını pekiştirmiştir. Bu örgütlenmelerden bir tanesi ise hareket ve etki açısından ön plana çıkan IŞİD olmuştur.¹⁵⁸

Hareket ve eylem itibarıyla ön plana çıkan IŞİD’in Irak ve Suriye’de ilerlemesi öngörülemez bir durum olmamıştır. Ancak bölgedeki IŞİD varlığının altında yatan diğer neden ise başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun gelişmelere sessiz kalması olmuştur. Bu noktada, IŞİD’in Suriye’de ve Irak’ta kazandıkları topraklar, muhaliflere yönelik yaptığı saldırılar ve ilk zamanlar gerçekleştirmiş olduğu katliamlar çok fazla gündeme gelmemiştir. Ancak IŞİD’in yapmış olduğu katliamlara ilişkin farkındalığın artması ile ABD Başkanı Obama da harekete geçmiştir. Bu eksende, Obama, IŞİD’i “*geriletmek ve ortadan kaldırmak*” sloganını gerçekleştirmek amacıyla dört ayaklı bir strateji açıklamıştır: IŞİD hedeflerine hava saldırıları düzenlenmesi, IŞİD’le sahada mücadele eden güçlere destek sağlanması, IŞİD’in saldırılarını

---

¹⁵⁶ ORSAM (2014), “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye’ye Olası Yansımaları”, Rapor: 191, Erişim Tarihi: 01.07.2018, Erişim Adresi: http://orsam.org.tr/d_hbanaliz/2014924_rapor191tur.pdf.

¹⁵⁷ Mehmet Dalar (2016), “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizindeki Tutumu”, içinde (editör: Fatma Taşdemir) *Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 25-26.

¹⁵⁸ ORSAM (2014), “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye’ye Olası Yansımaları”.

önlemek için terörle mücadele kapasitesinin kullanılması ve IŞİD saldırıları nedeniyle yerinden edilmiş kişilere insani yardımların devam ettirilmesi.¹⁵⁹

ABD Başkanı Obama'nın dış politikada hedef olarak IŞİD'i ilk sıraya koymasının temelinde, Obama'nın İslam dünyası ile doğrudan karşı karşıya kalmak istememesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu coğrafyasında artmaya başlayan Amerikan karşıtlığını azaltmak istemesi yatmaktadır. Bunun eyleme dökülmesi için de Obama döneminde ABD güçlerinin bir bölümü Irak'tan çekilmiştir. Bu durum, aynı zamanda, bölgede kısaca "IŞİD" adıyla bilinen radikal dinci terör örgütünün doğmasına neden olmuştur. Bu terör örgütünün, Irak ve Suriye'de bazı önemli toprak parçalarının ele geçirmesinin yanında, başta Amerika olmak üzere Avrupa'yı tehdit etmeye başlaması, Başkan Obama'nın Suriye'deki planlarında IŞİD'in müdahale edilmesi gereken bir yapı olarak ilk sıraya konumlanmasında önemli bir etken olmuştur.¹⁶⁰

ABD'nin IŞİD hususunda ilk stratejisi hava saldırısı olmuştur. Bu temelde, ABD, ilk olarak Irak'ta bulunan IŞİD hedeflerine¹⁶¹ Ağustos 2014'te bir hava saldırısı gerçekleştirilmiştir.¹⁶² Sonrasında, ABD Başkanı Obama'dan farklı olarak Suriye'deki IŞİD hedeflerinin de vurabileceğine dair açıklama yapılmıştır.¹⁶³ Bu ekseninde, IŞİD'in Suriye'deki kalesi olarak gösterilen Rakka'ya yönelik ABD tarafından yapılan hava saldırısında 20 hedef vurulmuştur.¹⁶⁴ İkinci strateji kapsamında, IŞİD ile mücadele noktasında, Başkan Obama tarafından Amerikan kuvvetlerinin savaşa katılmak gibi bir görevlerinin olmayacakları belirtilmiştir. Öyle ki, Obama tarafından, ABD'nin, Amerikan kara güçlerinin hem Irak'ta, hem de Suriye'de savaşa katılmayacağı ve sadece eğitim, istihbarat ve malzeme gibi destekler vereceklerini ifade edilmiştir. Üçüncü strateji kapsamında IŞİD'in finansmanının kesilmesi ve IŞİD ideolojisine karşı çıkılması gibi konular bulunmaktadır. Dördüncü strateji ise, IŞİD'in saldırıları sebebiyle yerlerinden edilmiş olan Sünni, Şii, Hıristiyan, Yezidi ve diğer dini azınlıklara insani yardımda bulunulmasını içermektedir.¹⁶⁵ Sonuç olarak, ABD'nin Suriye'de yaşanan insani krizin aktörlerinden birisi olarak gösterilen IŞİD terör örgütünün faaliyetlerine Suriye muhalefetine

¹⁵⁹ A.g.e.

¹⁶⁰ Ufuk Cerrah "ABD'nin Suriye Politikası", içinde (editörler: Hasret Çomak & Caner Sancaktar & Zafer Yıldırım) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: BETA Yayıncılık, ss. 327-328.

¹⁶¹ ORSAM (2014), "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları".

¹⁶² *Hürriyet* (2014), "Erbil'e Dayanan IŞİD'i Vurdu", 09.08.2014, Erişim Tarihi: 08.10.2016, Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/erbil-e-dayanan-isid-i-vurdu-26970528>.

¹⁶³ ORSAM (2014), "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları".

¹⁶⁴ *BBC News Türkçe* (2014), "ABD Suriye'de IŞİD'e Yönelik Hava Operasyonu Başlattı", 23.09.2014, Erişim Tarihi: 28.09.2016, Erişim Adresi: http://www.BBC.com/turkce/haberler/2014/09/140923_isid_saldiri.

¹⁶⁵ ORSAM (2014), "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları".

yapmış olduğu destek ve hava saldırılarıyla Dayanışmacıların insani krizlerin önlenmesi noktasında askeri müdahalede bulunulması yönünde açıklamasını desteklemektedir.

ABD ile Rusya arasında Suriye’de yaşanan insani kriz temelinde karşılıklı temaslar gerçekleştirdikleri de görülmüştür. Hatta Eylül 2016’da iki taraf arasında yapılan uzun ve zahmetli görüşme sonrasında, ABD ile Rusya arasındaki planda şu hususun üzerinde durulmuştur: ateşkesi uygulatmak. Ancak iki ülke, Suriye’de faaliyet gösteren terörist gruplar karşında birlikte mücadele edilmesi gerektiğine dair bir karar konusunda anlaşmaya varamamışlardır.¹⁶⁶ Bunun yanında, IŞİD’in kontrol edilmesi adına ABD tarafından yapılan “*Esad ile iş birliği yapmalıyız*” şeklindeki bu açıklama, ABD’nin daha önceki “*Esad mutlaka gitmeli*” stratejisinin başarısızlığa uğradığının bir göstergesi olarak okunabilmektedir.¹⁶⁷ Yani, Obama’nın Başkanlığında, ABD, Suriye’de izlemiş olduğu pasif politika ile başarısız olmuştur. Bu tarz bir politikanın tercih edilmesinin altında yatan nedenleri ise şu şekilde özetlemek mümkündür:¹⁶⁸

- ABD Başkanı Obama, Bush’un Irak’ı işgal etmesinin yanlış bir politika olduğuna inanıyordu. Irak için yapılan operasyonun yarardan çok zarar getireceğini düşünen Obama’ya göre, Suriye’ye yapılacak karşı olası operasyon da benzer zararlara neden olacaktı.
- Irak ve Libya örneklerinde yaşanan yönetim değişikliği sonrasında ABD’nin radikal terör örgütlerinin hedefi haline gelmesi, ABD’yi Ortadoğu’da yönetim ve ülke sistemlerini değiştirme hususunda daha tedbirli davranmaya itmiştir.
- Olası Suriye müdahalesi sonrasında yaşanılacak her ABD’li asker kaybı, Obama ve Demokrat yönetime seçimlerde oy kaybı olarak geri dönecekti.
- Savaşın bütçesi, ABD ekonomisini zorlayacaktı.
- Olası Suriye müdahalesi sonrasında ABD ile Rusya karşı kaşıya getirebilirdi. Bu durum, aynı zamanda, taraflar arasında sıcak bir çatışma riskine de neden olabilirdi.

¹⁶⁶ DW Türkçe (2016), “Suriye’deki İç Savaşın Kronolojisi”, Erişim Tarihi: 02.12.2016, Erişim Adresi: <http://www.dw.com/tr/suriyedeki-ic-sava%C5%9F%C4%B1n-kronolojisi/a-19546767>.

¹⁶⁷ Reyhan Güner (2016), “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, s. 284.

¹⁶⁸ Sertif Demir & Hasret Çomak (2016), “NATO ve Suriye Krizi”, içinde (editörler: Hasret Çomak & Caner Sancaktar & Zafer Yıldırım) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: BETA Yayıncılık, ss. 340-341.

- Olası Suriye müdahalesi sonrasında Esad'ın yerine gelebilecek olan radikal bir yönetim, tüm bölgenin güvenliğinin yanında İsrail'in güvenliğini de ciddi mânâda tehlikeye sokabilirdi.
- ABD'nin olası Suriye müdahalesi, P5+1 ülkeleri ile İran arasında imzalanan yapılan uranyum zenginleştirme kapasitesini azaltmaya yönelik tarihi anlaşmayı (JCPOA) olumsuz yönde etkileyebilirdi.

Sonuç olarak, ABD ile Suriye arasındaki ilişkiye bakıldığında, 1946 yılından günümüze kadarki dönem aralığında ikili ilişkilerin genelde gergin şekilde devam ettiği görülmüştür. Özellikle, ABD'nin Mart 2011'de Suriye'de başlayan ve halen bile devam eden insani krizin çözülmesi noktasında Dayanışmacıların askeri müdahalenin yapılması için devlet içerisindeki insani krizlere vurgu yapmasına askeri müdahale seçeneği yerine Suriye muhalefetine destek vererek eylemlerde bulunduğu görülmüştür. ABD'nin özellikle Obama döneminde Libya'da gerçekleştirilen müdahalenin bir benzerinin Suriye'de gerçekleştirilememesinde Rusya faktörünün de büyük etkisi olmuştur. Bunun yerine, ABD'nin, Suriye'de, bölgesel ve küresel boyutlarda etkiye neden olan IŞİD terör örgütünün faaliyetlerini engellenmeye yönelik aktif bir politika izlemeyi tercih ettiği görülmüştür. Özetle, ABD'nin Obama döneminde uyguladığı politikalara bakıldığında, Dayanışmacıların görüşleri temelinde başta Suriye muhalefetine verdiği desteklerle insani müdahale gibi askeri müdahale örneklerini gerçekleştirdiği görülmüştür.

Sonuç

İnsani müdahalenin kuramsal gelişimine bakıldığında, tarihinin sanıldığından daha derin olduğu görülmüştür. İnsani müdahaleye ilişkin yapılan tanımlamalara bakıldığında ise, birçok farklı tanım yapıldığı görülmüştür. Yapılan bu tanımlar, “kim müdahale eder?”, “kime müdahale edilir?”, “müdahalenin altında yatan gerekçeler nelerdir?” ve “kullanılan yöntem nedir?” gibi ortak sorular temelinde oluşturulmuştur.

İnsani müdahalenin tarihsel sürecinde 19. yüzyılın sonlarına doğru ismi duyulmaya başlanan insani müdahalenin oluşmasının temelinde 18. ve 19. yüzyıllarda çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yapılan müdahaleler ve bu müdahaleler sonrasında Avrupa'daki doğal ve pozitif hukukçular arasında yaşanan tartışmalar yatmaktadır. 20. yüzyıl ise, insani müdahalenin Birleşmiş Milletler nezdinde meşruiyetinin kazanılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur.

İnsani müdahale kavramının Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde en fazla İngiliz Okulu kapsamında yer bulduğu görülmüştür. Bu kavramların bu teori üzerinden adlandırılmasının temelinde İngiliz Okulu'nun İdealizm ile Realizm'in bir sentezi olması, son 60 yılda yaşamış oldukları gelişim süreci ve de İngiliz Okulu'nun güncel olması yatmaktadır.

İngiliz Okulu, 1959'da İngiliz gelenekselci akademisyenlerin çalışmaları sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu kuramın gelişmesi için birçok akademisyenin katkısı olmasına rağmen, Hedley Bull, Barry Buzan, Timothy Dunne, John Vincent ve Martin Wight gibi isimlerin ön plana çıktığı gözlenmiştir. Sayılan bu isimlerin uluslararası toplum, devlet, düzen-adalet, insani müdahale, güvenlik ve uluslararası sistem gibi kavramları birbirlerine bağlantılı olarak ele aldıkları görülmüştür. Bu Okul kapsamında, insani müdahale yanlısı ve karşıtı görüşler ortaya koyan grupların birlikte olduğu görülmüştür: Dayanışmacılar ve Çoğulcular. Dayanışmacılara göre devletin asli görevi, insanları korumaktır. Devlet, insanları koruyamadığı zaman egemenlik hakkını kaybeder ve bu nedenle de devlete karşı müdahale hakkı ortaya çıkar. Çoğulculara göre ise, insanları korumak adına devlete karşı yapılacak olan bir insani müdahale devletin egemenliğine ve içişlerine bir saldırıdır. Bu durumdan kaynaklı olarak, Çoğulcular, insani müdahale karşıtı bir görüşe sahiptirler.

Mart 2011'de Suriye'de başlayan halk hareketleri zamanla ülke geneline yayılmış ve kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'de yaşanan bu iç savaş 13 yıldır devam etmektedir. Yüzlerce, binlerce ve hatta milyonlarca insan savaş nedeniyle ya yaşamını yitirmiş, ya gözüne alınmış, ya da başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların yaşanmasının temelinde ise Esad rejiminin ordu gücünü kullanmasının yanında, Suriye'de yaşanan otorite boşluğu nedeniyle ülkenin bazı bölgelerine IŞİD ve PKK/PYD gibi terör örgütlerinin eylemlerde bulunması yatmaktadır.

Suriye'ye karşı müdahale yapılmasını öngören devletlerden biri de ABD olmuştur. ABD'de tıpkı Dayanışmacıların insani müdahale yaklaşımında belirtildiği üzere, Suriye'de hem Esad rejimi tarafından, hem de bazı radikal terör örgütlerinin faaliyetleri sonrasında milyonlarca insanın etkilendiğini belirtmesine rağmen, Obama döneminde, Washington, savaşın maliyeti, Rusya ile karşılaşma riski ve Amerikan iç kamuoyunun etkisiyle krize müdahale etmemiştir. Bu nedenle, Başkan Obama döneminde, ABD, Suriye konusunda pasif bir politika izlemiştir.

Sonuç olarak, Suriye'de yaşanan insani krizin sonlandırılması adına Dayanışmacıların görüşleri temelinde, bölgede, insani müdahale şemsiyesi altında askeri kuvvet kullanılması noktasında gerekli zeminin oluştuğu görülmüştür. Hatta Dayanışmacıların bu söylemlerini teorik anlamda

destekleyen ve Suriye krizine olan yaklaşımları üzerinden ABD'nin de müdahalede bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2013), “Suriye İsyânının Kronolojisi”, 02.09.2013, Erişim Tarihi: 01.09.2016, Erişim Adresi: <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/suriye-krizinin-kronolojisi>.
- Akgün, Birol (2012), “ABD’nin Suriye Politikası”, içinde (editör: Birol Akgün) *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, SDE Analiz, Erişim Tarihi: 02.09.2016, Erişim Adresi: <https://turkistanilibrary.com/sites/default/files/suriye-analiz.pdf>, ss. 10-15.
- *AlJazeera* (2013), “ABD Muhaliflere Yardımı Artırıyor”, 28.02.2013, Erişim Tarihi: 06.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-muhaliflere-yardimi-artiriyor>.
- Altınkaş, Evren (2016), “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, içinde (editör: Barış Adıbelli) *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, ss. 142-154.
- Arı, Tayyar (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, Tayyar (2014), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Arslan, Sinem (2016), “Bir Egemenlik Sorunu Olarak İnsani Müdahaleler”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, Türkiye.
- Aytaç, Gizem Bilgin (2014), *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları*, İstanbul: Dezanj Yayınları.
- *BBC News Türkçe* (2014), “ABD Suriye’de IŞİD’e Yönelik Hava Operasyonu Başlattı”, 23.09.2014, Erişim Tarihi: 28.09.2016, Erişim Adresi: http://www.BBC.com/turkce/haberler/2014/09/140923_isid_saldiri.
- Bellamy, Alex J. (2017), “İnsani Müdahale”, içinde (editör: Alan Collins) *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss. 289-305.

- *Bianet* (2018), “Duma’ya Kimyasal Silah İddiaları”, 16.04.2018, Erişim Tarihi: 02.07.2018, Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/siyaset/195929-dogu-guta-da-kimyasal-silah-iddialarina-karsilikli-aciklamalar>.
- Boettcher, William A. (2004), “Military Intervention Decisions Regarding Humanitarian Crises: Framing Induced Risk Behavior”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 48, Sayı: 3, ss. 331-355.
- Brown, Chris (1997), *Understanding International Relations*, UK: Macmillan.
- Buçukcu, Öner (2012), “Genel Bilgiler”, (editör: Birol Akgün) *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler*, SDE Analiz, Erişim Tarihi: 02.09.2016, Erişim Adresi: <https://turkistanilibrary.com/sites/default/files/suriye-analiz.pdf>, ss. 4-9.
- Bull, Hedley (1971), “Order vs. Justice in International Society”, *Political Studies*, Cilt 19, Sayı: 3, ss. 269-283.
- Bull, Hedley (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London: Red Globe Press London.
- Bull, Hedley & Kingsbury, Benedict & Roberts, Adam (2015), *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*, Çeviren: Burç Beşgül, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Butterfield, Herbert & Wight, Martin (1966), *Diplomatic Investigations*, Cambridge: Harvard University Press.
- Buzan, Barry (1993), “From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School”, *International Organization*, Cilt 47, Sayı: 3, ss. 327-352.
- Buzan, Barry (2004), *From International to World Society? English School Theory and The Social Structure of Globalisation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry (2015), *İnsanlar, Devletler & Korku*, Çeviren: Emre Çıtak, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Buzan, Barry (2015), *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Toplumsal Yaklaşım*, Çeviren: Haluk Özdemir, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Cerrah, Ufuk (2016), “ABD’nin Suriye Politikası”, içinde (editörler: Hasret Çomak & Caner Sancaktar & Zafer Yıldırım) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: BETA Yayıncılık, ss. 319-333.

- Çakmak, Haydar (2016), *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Çapar, Gökhan (2006), "NATO'nun Kosova'ya Müdahalesinin Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması Açısından Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, Türkiye.
- Dalar, Mehmet (2016), "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Suriye Krizindeki Tutumu", içinde (editör: Fatma Taşdemir) *Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 1-44.
- Demir, Mert C. (2012), "Suriye Tarihi-3", *Gündem Türkiye*, 07.06.2012, Erişim Tarihi: 16.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.gundemturkiye.com/tarih/dunya-tarihi/suriye-tarihi-3.html>.
- Demir, Sertif & Çomak, Hasret (2016), "NATO ve Suriye Krizi", içinde (editörler: Hasret Çomak & Caner Sancaktar & Zafer Yıldırım) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, İstanbul: BETA Yayıncılık, ss. 335-345.
- Demirel, Naim (2013), "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, ss. 152-172.
- Devlen, Balkan & Özdamar, Özgür (2010), "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 25, Sayı: 7, ss. 43-68.
- Duran, Burhanettin & Ardıç, Nurullah (2014), "Arap Baharı", içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 456-465.
- *DW Türkçe* (2016), "Suriye'deki İç Savaşın Kronolojisi", Erişim Tarihi: 02.12.2016, Erişim Adresi: <http://www.dw.com/tr/suriyedeki-i%C3%A7-sava%C5%9F%C4%B1n-kronolojisi/a-19546767>.
- Ensonhaber.com (2013), "ABD Savunma Bakanı: Suriye Kimyasal Silah Kullandı", 26.04.2013, Erişim Tarihi: 10.09.2016, Erişim Adresi: <http://www.ensonhaber.com/abd-savunma-bakani-suriye-kimyasalsilah-kullandi-2013-04-26.html>.

- Fixdal, Mona & Smith, Dan (1998), “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershom International Studies Review*, Cilt 2, Sayı: 42, ss. 283-321.
- Friedman, Thomas L. (2001), “Hama Rules”, *The New York Times*, 21.09.2001, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/2001/09/21/opinion/foreign-affairs-hama-rules.html>.
- Gonzalez-Pelaez, Ana & Buzan, Barry (2003), “A Viable Project of Solidarity? The Neglected Contributions of John Vincent’s Basic Rights Initiative”, *International Relations*, Cilt 17, Sayı: 3, ss. 321-339.
- Gözen, Ramazan (2014), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Griffiths, Martin & Roach, Steven C. & Salamon, M. Scott (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çeviren: CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Güner, Reyhan (2016), “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, içinde (editörler: Mehmet Akif Okur & Nuri Salık) *Bağımsızlıktan Arap Bahar’ına Suriye İç ve Dış Politika*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 263-289.
- Gürsel, Seyfettin (2013), “Dönemin Bilançosu”, içinde (editör: Baskın Oran) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 3: 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 13-70.
- *Hürriyet* (2014), “Erbil’e Dayanan IŞİD’i Vurdu”, 09.08.2014, Erişim Tarihi: 08.10.2016, Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/erbil-e-dayanan-isis-i-vurdu-26970528>.
- Jackson, Robert (2000), *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford University Press.
- Jadrane, Jihane (2012), “English School and Humanitarian Intervention: The Case of Libya and Syria”, Yüksek Lisans Tezi, Groningen Üniversitesi, Hollanda, Erişim Tarihi: 17.06.2017, Erişim Adresi: http://arts.studenttheses.ub.rug.nl/16233/1/MA_2189402_J_Jadrane.pdf.
- Jorgensen, F. Aslı Ergül (2014), “İngiliz Okulu”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 123-136.

- Kapani, Münici (2007), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kardaş, Tuncay (2014), “Güvenlik”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 226-234.
- Kepsutlu, Benan (2016), *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Klob, Robert (2003), “Note On Humanitarian Intervention”, *International Rewieved The Red Cross*, Cilt 85, Sayı: 849, ss. 119-134.
- Lake, David A. (2008), “The State and International Relations”, içinde (editörler: Duncan Snidal & Christian Reus-Smi) *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, ss. 41-62.
- Linklater, Andrew (2015), “İngiliz Okulu”, içinde (editörler: Scott Burchil vd.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çevirenler: Ali Aslan & Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 84-109.
- Mercan, H. Muhammed (2016), “1970’den Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”, içinde (editörler: Mehmet Akif Okur & Nur Salık) *Bağımsızlıktan Arap Bahar'ına Suriye İç ve Dış Politika*, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, ss. 239-289.
- ORSAM (2011), “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, Erişim Tarihi: 05.10.2016, Erişim Adresi: http://orsam.org.tr//d_hbanaliz/20111116_85raportum.pdf.
- ORSAM (2014), “ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları”, Rapor: 191, Erişim Tarihi: 01.07.2018, Erişim Adresi: http://orsam.org.tr//d_hbanaliz/2014924_rapor191tur.pdf.
- Özlük, Erdem (2014), “Uluslararası İlişkilere Disiplinin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları”, içinde (editörler: Şaban Kardaş & Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 74-84.
- Reçber, Sercan (2016), *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- *Sabah* (2012), “İlk Saniyeden Bugüne Suriye İç Savaşının Takvimi”, 21.11.2012, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi:

<https://www.sabah.com.tr/aktuel/2012/11/21/ilk-saniyesinden-bugune-suriye-ic-savasinin-takvimi>.

- Sarraj, Abdürrahim & Taşgın, Cihan (2015), “Arap Baharı ve Suriye İç Savaş Çatışması”, Erişim Tarihi: 06.10.2016, Erişim Adresi: <http://ife.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/Arap-Bahar%C4%B1-ve-Suriye-%C4%B0%C3%A7%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1.pdf>.
- SETA (2011), “İsyân, Müdahale ve Sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları”, Erişim Tarihi: 25.02.2019, Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126133624_setalibyada_donusumun_sancilari.pdf.
- SETA (2012), “Suriye’de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya”, Erişim Tarihi: 05.12.2016, Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20131009145306_suriyedeaktorlerrejimmuhalefetdiniyapivemedya.pdf.
- SETA (2014), “2013’te Dış Politika”, Erişim Tarihi: 02.07.2018, Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311135555_2013te-dis-politika-pdf.pdf.
- Şen, Yağmur (2013), “Suriye’de Arap Baharı”, Erişim Tarihi: 14.10.2016, Erişim Adresi: http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf.
- Taştekin, Fehim (2015), *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Torun, Abdullah (2015), “İngiliz Okulu Perspektifinde NATO’nun Kosova’ya Müdahalesi”, içinde (editörler: Sibel Turan & Nergiz Özkural Köroğlu) *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora, ss. 167-184.
- TRT Haber (2013), “Suriye’nin Dostları” Toplandı”, 28.02.2013, Erişim Tarihi: 08.10.2016, Erişim Adresi: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyeden-suriye-icin-acil-kodlu-cagri-76583.html>.
- Türkmen, Füsün (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Vincent, John R. (1988), “Hedley Bull and Order in International Politics”, *Millennium*, Cilt 17, Sayı: 2, ss. 195-213.
- Viotti, R. Paul & Kauppi, V. Mark (2016), *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Çeviren: Metin Aksoy, Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

- Watson, Adam (1987), “Hedley Bull, State Systems and International Studies”, *Review of International Studies*, Cilt 13, Sayı: 2, ss. 147-153.
- Watson, Adam (1992), *The Evolution of International Society*, London: Routledge.
- Wheeler, J. Nicholas (2000), *Saving Strangers-Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press.
- Wight, Martin (1977), *Systems of States*, Leicester: Leicester University.
- Williams, Paul D. (2008), *Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge.
- Yavlal, Nermin (2011), “İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Yazıcı, Nevin (2012), “Suriye Siyasi Tarihi”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Erişim Tarihi: 05.10.2016, Erişim Adresi:
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>.